

МАНАСТИР ГОМИОНИЦА

У Босни и Херцеговини постоје три групе православних манастира: херцеговачка, источно од Неретве; друга је у североисточној Босни, а трећа у северозападним босанским крајевима. Прве две скупине махом су испитане и проучене¹⁾, међутим, она у северозападној Босни научно је потпуно неистражена и необрађена. Најважнији: Моштаница, Рмањ и Гомионица, познати су унеколико из непотпуних или узгредних историјских расправа и проучавања²⁾, или из кратких, популарно писаних етнографско-историјских чланака³⁾, или нестручних описа лаичких писаца без историјске и техничке спреме⁴⁾.

Положај манастира и његов постанак

На 42 км западно од Бањалуке, готово на средокраћи између Бањалуке и Санског Моста, подно Змијања, налази се манастир Гомионица, у долини горњег тока истоимене речице, управо поред њене десне притоке потока Матаваза.

¹⁾ Добрим делом наведена је литература у Нашим старинама, св. II, Сарајево, 1954. г., 99—112. Најбоље историјске студије са наведеном литературом о њима написао је В. Боровић у Гласнику Земаљског музеја Босне и Херцеговине, 1911, 505—533. о Тврдошу. Год. 1912, 545—554. о Дужима и у *Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Herzegovina* — Wien, 1916, 341 (о Тврдошу); затим о Завали у Старинару, књ. III, серија III, 1923. г., 209—230; о Житомислићу у Старинару III серије, књ. X и XI, 1935/36. г., 3—36; о Добриловини у Чупићевој годишњици, књ. XLIII, 1934. г., 164.

Литература о манастирима источне Босне наведена је у радовима др Миленка Филиповића и Боке Мазалића у Споменику САН, XCIX, 1950, 114. и 130, и Споменик CI 1951, 121—123. и 153—154.

²⁾ Иларион Руварац, *Нешто о Босни Дабарској и Дабробосанској епископији*, и српским манастирима у Босни, Годишњица Чупићева, књ. II, 1878. г., 240—261.

Сл. Вујасиновић, *Манастир Моштаница*, издана 1933. г. — писана у родољубивом духу, без критичког испитивања историјских података и без стручне анализе архитектуре.

³⁾ Милан Карановић, *Манастир Хрмањ*, Политика од 21. XII. 1934. г., 10; *Манастир Гомионица*, Политика од 6. V 1934. г., 10; исто прештампано у Новом источнику, Сарајево, 1934, књ. I, 215—218. *Манастир Моштаница*, Политика од 1. III 1935. г., 11.

⁴⁾ Јово Новаковић, свештеник, парох бистрички: *Опис манастира Гомионице и његових старина*, и Додатак опису манастира Гомионице и његових старина. Дабробосански источник за 1889. г., бр. 2, 19; бр. 3, 41; бр. 19 и 20, 323.

Герман (Јовановић), *Јеромонах манастира Моштанице и бив. монах гомионички: Ваведенски манастир Гомионица*, Дабробосански источник за 1891. г., св. 6. и 7, 250; св. 8, 336. и св. 9. и 10, 371. Са нешто мало измене чланак је прештампан у Шематизму бањајучко-бихаћком за 1901. г., 45.

Сам пак манастир је смештен у врх долине Луке, подно брда Ко-зијерца, у подножју косе Запатак, на једном нагнутом језичку земље између воде Матаваза и Перашевог потока. Матаваз је „жива вода“, протиче с јужне стране манастира, никад не пресушује и не плави, а покреће више воденица поточара.

Постанак манастира Гомионице, Световаведенског или Ваведенског манастира, по народном изговору Гомјеница, народно предање везује за разне личности и три доба временски удаљена једно од другог. Општа је традиција у народу да је Гомионица задужбина Немањина и св. Саве или Немањића. То је причање схватљиво због живе и јаке немањићке традиције широм српског народа, која се везује за сваку па и најмању цркву непознатог порекла у нашем народу, а поготово ако је манастир имао какав живљи додир и везе са неком немањићком задужбином.

Друга је верзија да је Гомионицу подигла султанија Мара, царица Мара или Кала-Марија. Први је то предање забележио фра Јукић 1843. год. без имена царице⁵⁾, и осамдесетих година XIX в. Јово Новаковић, у опису манастира Гомионице⁶⁾. То је доцније поновио јеромонах Герман, а касније и Петар Кочић у свом литерарном раду „Змијање“.

Треће народно казивање записао је Кочић, да је манастир основао змијањски кнез Обрад кад се повратио иза освајања Бихаћа, на месту где је неке вечери заноћио⁷⁾.

Највероватније и најприхватљивије предање о оснивању манастира је оно о змијањском кнезу Обраду, после освајања Бихаћа. По паду Јајачке бановине (1528. г.) ове су крајеве заузели Турци. Пастирско становништво, заклоњено у планинама за време бурних и наглих догађаја, очувало се, а Турци су свакако признали и оставили ранија и слична права, која су пастири — „власти“ уживали и код хришћанских господара и Турака. Положај пастира био је и код једних и код других много лакши и слободнији но кметова⁸⁾.

Овај крај је ушао у састав нахије Змијање, која је образована у XVI в.⁹⁾. Према етимологији турског назива нахије Змијан-кол или Кол-змијан, излази да је Змијање имало обавезу да даје турској војсци хришћански одред стражара. По свему изгледа да су Змијањци бршили дужност мартоласа или амартола¹⁰⁾. Ово потврђује и Курипешкић кад вели да у планинама источно од Сане станују мартоласи и пастири¹¹⁾. Све то потврђује и очувана народна традиција и стари традиционални управни обичаји — змијањска „суданија“. Нема сумње да су Змијањци учествовали у многим пограничним сукобима и бојевима у XVI в. на турској страни. Врло је вероватна оваква прича да

⁵⁾ Коло, књ. V, 1847. г., 18.

⁶⁾ Дабробосански изворник, 1889. г., бр. 2, 19—21. и бр. 3, 42. и 43.

⁷⁾ Тодор Крушевац, Петар Кочић — студија. — Просвета, Београд, 1951, г. 14. и 15. под напоменом 17.

⁸⁾ Вл. Скарић, Жупа Земљаник... ГЗМ, 1937, 51.

⁹⁾ Хамдија Крешевљаковић, Бања Лука у XVI и XVII столећу, Гласник Југословенског професорског друштва, 1934, бр. 10—12, 899.

¹⁰⁾ Вл. Скарић, Жупа Земљаник, 46, под напоменом 10.

¹¹⁾ Бенедикт Курипешкић, Путопис кроз Босну, Србију, Бугарску и Румелију 1530. г. Предео с немачког Борђе Пејановић. Издао „Свјетлост“, Сарајево, 1950. г., 14.

су, после освајања стратегијски веома важног и тврдог Бихаћа, 1592, могли учесници од задовољних господара добити као награду повластице или какве дозволе, па и одобрење за оснивање, пре за обнову или оправку цркве или манастира у овом полуслободном пастирском крају, те традиција о кнезу Обраду може бити у основи тачна или бар приближна истини. Ако бисмо поверовали легенди о кнезу Обраду, могли бисмо допустити да је Гомионица подигнута или обновљена после те године.

Први описивачи манастира пронели су вест да су Гомионицу основали избегли милешевски калуђери у XVI веку. Поменуће описиваче завео је Владимир Красић својим, иначе озбиљнијим документованијим радом о манастиру Пакри у Славонији¹²⁾, а они су на основу неких сумњивих белешки, које се више не налазе у Гомионици, рђаво читаних и наивно коментарисаних записа и датума, исконструисали фантастичну историју о Милешевцима¹³⁾. Та се заблуда увукла и у нека научна дела¹⁴⁾ и изворе¹⁵⁾.

Разматрајући извесне чињенице и проверавајући поједине податке, дошао сам до закључка да Милешевци, не само што нису основали манастир, но уопште се нису никада ни бавили у Гомионици¹⁶⁾.

Историја манастира

Сва та предања и домишљања су без историјског ослоња и са мало вероватноће. Има један сигурнији податак из кога се могу извести темељнији закључци. Гомионица се јасно и поуздано помиње 1648. У Трговиштву у Влашкој штампао је 1614/9. г. цветни триод

¹²⁾ „Стражилово“ бр. 48 за 1886. г., 1657/8.

¹³⁾ Дабробосански источник, 1891. г., 254, 252, 254—255.

¹⁴⁾ В. Петковић, Преглед црквених споменика кроз повесницу српског народа, — САН, Београд, 1950, Гомионица, 67.

¹⁵⁾ Љ. Стојановић, Записи и натписи бр. 1660 и 1661.

¹⁶⁾ У манастиру Пакри налазиле су се до другог светског рата извесне утвари, књиге и плаштаница манастира Милешеве. — В. Красић, „Стражилово“ 1886. г., бр. 48, 1657, 1660—1661; бр. 49, 1691/92. Др Рад. М. Грујић, Споменица о српском православном владичанству пакрачком, Нови Сад, 1930, 43.

Др Дејан Медаковић, Белешке о српској уметности у областима старе Славоније и Хрватске, Старинар, V—VI, Београд 1956, 323.

В. Красић је на основу неког предања тврдио да су те ствари пренесене из Гомионице. — „Стражилово“ 1886, бр. 48, 1657/8. Герман, Дабробосански источник, 1891, 255. Међутим, њих су донели избегли милешевски монаси у Сентандреју приликом велике сеобе 1689. г., а доцније у XVIII веку доспеле су у манастир Пакру. — Записи и натписи бр. 2063, 1600, поправљено у допунама и исправкама Записа и натписа, књ. III, 479.

В. Красић, „Стражилово“, 1886. г. бр. 49, 1691/2.

...грѣшныи, меншии въ иноцѣхъ, Іоаннъ, Іеромонахъ Светогорецъ ѿ
Босны, ѿ мѣста Каменградъ, монастыра же Гомионици, въ немъ же
прѣхъ иноческити образъ...

Кад је ова књига штампана, претпостављам да је штампар или редактор, јеромонах Јован, био у средњим годинама. Из његовог записа се осећа поуздање и сигурност зрелог човека, који се ни на што не жали. Замонашио се вероватно млад од 18—20 година. Док је био у Гомионици, па свакако и по другим манастирима, док је доспео у Свету гору и Влашку, стекавши књижно и штампарско искуство, морало је протећи 15—20 па и више година. Ако би то било приближно тачно, он се замонашио око двадесетих или тридесетих година XVII века. Манастир је морао постојати бар коју деценију раније, па би то био крај XVI или почетак XVII века. Можда је Гомионица тада само обновљена или је ранија црква претворена у манастир.

Током XVII в. врло су оскудне вести о Гомионици. Готово их нема. У поменику манастира Раче, који је до 1941. био у фрушкогорском манастиру Беочину, записана су у току XVII в. имена калуђера из босанских манастира. Између осталих, помињу се и монаси из Гомионице. Данас се замео траг поменику и све моје трагање и распитивање остало је без резултата. Непознато ми је да ли је игде објављен. Једино сам за њега сазнао по Руварчевом помену у чланку: Нешто о Босни Дабробосанској епископији и о српским манастирима у Босни¹⁸).

То је што сам могао докучити из историје Гомионице у XVII веку.

Од почетка XVIII столећа имамо бројне податке о манастиру.

У некој штампаној књизи м. Гомионице помиње се, не тако јасно, да су 1701. турски војници заузели у манастиру после пораза и бекства од Скрадина¹⁹). Нисам сигуран да ли је то било у манастиру Гомионици или ком другом, јер се изричито не каже. Можда се то десило у манастиру Крки, па је књига доцније пренесена у овај манастир пошто има још неких књига донетих отуда. Такође је непоуздан помен манастира 1704. г. у једном антологиону-цветослову, који је купио јеромонах Пахомије од неког архимандрита у Сарајеву. Речи: манастир Гомионица и јеромонах Пахомије изгледа да су накнадно уметнуте²⁰).

¹⁷) Записи и натписи, бр. 1433.

Др Дејан Мелаковић, Графика српских штампаних књига XV—XVII века, Београд, 1958, 67 и 177.

Петар Момировић, Грађа за проучавање споменика културе Војводине, II, Нови Сад 1958. г., 199—200, сл. 13 и 14.

¹⁸) Чупићева годишњица, II, 1878. г., 255.

¹⁹) Записи и натписи, бр. 2094.

²⁰) Записи и натписи бр. 7319. Један се Пахомије помиње око 1738. приликом сеобе гомионичких монаха у Славонију, други у последњој четвртини XVIII в., а трећи око 1839. г. У оваквим случајевима били би врло драгоцене исцрпни подаци о записима или, још боље, снимци.

Године 1714. 1. априла био је у Гомионици дабробосански митролит Мелетије и рукоположио је у чин свештеника Јована Мартића, из села Смаилагића²¹⁾).

Јуна 19. 1722. г. приложена је манастиру звездаца²²⁾).

На Благовести, 25. марта 1726. долазио је у Гомионицу пећки патријарх Арсеније IV и записао се на једној књизи својеручно²³⁾).

Негде у ово доба спадао би и помен манастира Гомионице, „... ein Kalugeer Kloster Gomionicza...“ анонимног аустријског уходе између 1718—1739 год.²⁴⁾).

Шта се догађало у манастиру и његовој непосредној околини за десетак наредних година, немамо засада никаквих података. Године 1735, односно 1737, имамо читав низ прилога у књигама са записима. Приложено је више месечних минеја и др. књига. Кад учестају прилози каквој цркви или манастиру, обично то долази после неких пустошења или пожара, пљачки, глоба или ратних разарања. Да ли се у то доба нешто слично десило са Гомионицом, из записа се не види. Они су исписани у минејима руског издања из 1724. године за III, IV, VI, VII, VIII и X, два за XI и XII месец. Изведени су на доњим окрјацима првих листова, црним мастилом, лепим рукописом полубрзописа искусних руку. Садрже име дародавца, из ког је места и зашто даје — „пред своју душу“, храм Богородице, Гомионици, за вечни помен. Затим долази датовање и цена. Али у њима има нечег нејасног и замршеног. Скоро сваки запис писале су две различите руке, редовно до половине прва, а од половине друга. У првом делу се најчешће помиње храм пресвете Богородице, а после друга рука додаје упадљиво и наглашено: Ваведења, манастира Гомионице. Изгледа као да су раније били намењени или даровани неком другом манастиру или цркви. Већина је датирана словенским бројевима од стварања света, а неки и од Христа. Скоро су сви из 1735. Књиге су стајале по пет талира.

Често испод ових записа исписана је врло лепим рукописом арапски 1737. година. Понекад и више пута.

Мислим да је део ових записа извео, по свој прилици, јеромонах Сиавестар, најписменији калуђер и калиграф гомионички у другој четвртини XVIII века. С њим ћемо се још срести.

У овом случају записи нам не користи много за историју манастира, чак уносе извесну забуну, али иначе нису без значаја. Објављени су само делимично и непоуздано²⁵⁾).

Како су се одразили ратни догађаји од 1737 — 1739. г., имамо спомена у посном триоду руског издања из 1724, мада није извесно да ли је белешка исписана у Гомионици или у ком другом месту. На 622. л. б исписано је:

²¹⁾ Записи и натписи, бр. 2256.

²²⁾ Исто, бр. 2405.

²³⁾ Исто, бр. 2479.

²⁴⁾ Povijest naselja u Posavini god. 1718—1739 — Dr Gustav Bodenstern u Веџу, Гласник Земаљског музеја, Сарајево, 1908. г., 104.

²⁵⁾ Записи и натписи, бр. 2653 — 2659.

Въ лѣто ꙗꙗꙗꙗ, а ѿ рождаства Христова ꙗꙗꙗꙗ, тогда ѡчинн
 рать ц(а)рѣ и цесар и изиѣвъ првѣ вонска цесарова на Боснѣ, на
 градъ тѣрски зовом Острѣвицѣ, м(ѣ)с(е)ца ѿнон ꙗꙗ д(а)нь и разбѣсна
 бисть ѿ Тѣрчина и тѣ и на Банои лѣци и бисть ратъ ѿ го-
 дица и два м(ѣ)с(е)ца третѣа — даље је листъ исечен. На 623 л. а
 бисть тогда товаръ ш(е)ницъ ꙗꙗ, просѣ ꙗꙗ, гарацъ ꙗꙗ, во ꙗꙗ

tj. јарац и во 4000, вероватно аспри или неког другог новца.

По овом би изгледало да је Гомионица била по страни догађаја и да је у главном прошла на миру. Међутим, имамо сигуран и јасан докуменат о страдању манастира и о расељењу његовог братства ратних година око Бањалуке 1737/39, објављен у Српском народном листу од 9. марта 1846. г. (год. XI) 10 чис(ло) — број, у чланку: Манастир Пакра од М. Ф. П. П., стр. 74—77. На 76. стр. доноси акт као: „Извод други“ у коме се вели: Да су за време потписаног епископа Никифора Стефановића, године 1737. пребегли монаси манастира Гомионице са игуманом Пахомијем Кнежевићем и да им је по високој дозволи дат запустели манастир Пакра да се населе. Докуменат је датиран месеца октобра 1738. г.

Из других извора сазнајемо да им суседни светоански калуђери, власници манастира Пакре, то нису допустили те су се Гомионичани потуцали по Славонији читавих пет година. Тек 1743. светоански калуђери дали су свој пристанак у „приволном писму“, којим потпуно предају манастир Пакру и њено имање гомионичким избеглицама у трајни посед²⁶⁾.

Имам утисак да није све братство пребегло у суседну Славонију, него само један део, јер нешто доцније налазимо да се у неком рукопису манастира Житомислића записао ђакон Симо Гомионац 7. марта 1743. г.²⁷⁾.

Мало што дознајемо из једног оштећеног записа на последњем листу руског минеја за август, штампан 1724. г., који се налази у Гомионици. Сачувало се само ово:

(лѣта) г(о)с(под)на ꙗꙗꙗꙗ...тва Гаврила... с(в)ѣтопочившаго к... (лѣ)-
 та г(о)с(под)на ꙗꙗꙗꙗ.

Сигурно је реч о ступању новог митрополита Гаврила Миховића или

²⁶⁾ Види код др Д. Медаковића, Белешке о срп. уметности... Старица за 1956, 323.

В. Красић, „Стражилово“, 1886. г., 1656/7.

²⁷⁾ Записи и натписи, бр. 2871.

Михајловића на дабробосански престо после смрти митрополита Мелетија Умиљенковића.

Претпостављам да су се остаци распршталог братства окупили већ 1741. г. и обновили живот у манастиру. У то нас донекле уверавају непотпуни записи са изгубљеног гомионичког антиминосa, који је освешћен 1739. од дабробосанског митрополита Мелетија, са другим записом на полећини, из 1741. г.²⁸⁾.

То би потврђивао и недавно пронађени манастирски печат из 1741. г., али година није сигурно прочитана.

Но већ 1742. имамо поуздану вест о манастиру и братији. Месеца фебруара „оштетова“ — оглоби манастир Гомионицу и тимарске попове Лазу и Дамјана са 1000 гроша Ајвас Мехмед паша турски, „кроз“ — због „Буке Кричића и Захарија калуђера неког Ивановића“²⁹⁾. Из записа се не види због чега је манастир глобљен, али из свега претходног је извесно да се у ратним и поратним годинама, појмљиво, ивело тешко и у несигурности. После неколико година, кад су се прилике сталожиле и поправило се стање Гомионице, наилазимо на доста података о обнови манастира и срећенијем монашком животу.

У Старом рукописном четворојеванђељу цркве у Јошавки код Бањалуке, на горњој корици се налази лепо исписан запис³⁰⁾ са следећим подацима:

... а тогда прекри (се) с(ве)тіга швитель монастирь дѣмѣ Гомионица настоещаго м(ѣ)с(е)ца август(а) кѣ започе се, пак доврши се шк(товрига) м(ѣ)с(е)ца на с(ве)таго лѣкв еванг(е)листа и тогда се и вѣде блаженеиших патригарь на Боснѣ дѣанасига и тогда бик на Босни правителствуюши динпаша.

Подписую лѣта тисецаго жѣнѣ, а ѿ ршждства Хр(и)с(то)ва дѣмѣ м(ѣ)с(е)ца април ж.

О томе говоре још два записа у рукописном зборнику беседа св. отаца, на трећем и 159-ом листу садањег поретка књиге манастира Гомионице³¹⁾.

²⁸⁾ Дабробосански источник, 1891. г., 373; Записи и натписи бр. 2794/5.

²⁹⁾ Записи и натписи, бр. 2847.

³⁰⁾ Јеванђеље и запис нашао је Светозар Душанић, управник Црквеног музеја Патријаршије у Београду. Он ће их објавити. По његовом допуштењу испишујем само делове који се односе на Гомионицу.

³¹⁾ Записи и натписи, бр. 7888/9.

У рукописном псалтиру XVI в. Народне библиотеке у Сарајеву, Мс. бр. 1306, који је некада припадао братству Гомионице, на три распарена листа исписано је:

Микошадѣ (мимошадше) лето дѣмѣз августѣ м(всѣ)ца кѣ, при премилостивнѣишемъ и словеснѣишемъ митрополитѣ Гаврилѣ Миковичѣ славнаго Сарајева.

На другом листу:

Подписа ю многогрѣшни с(вѣ)щено ва иноце іер(о)монаси Сильвестарѣ монастыра зовени рекомъ Гомионичанинъ иже естъ храмъ Кавѣдениа, и тогда те шоновн вишеречена црковь, монастырь Гомианица.

На бакарном бљуду, кога данас нема у Гомионици, вели се да га је донео Гаврил, јеромонах Гомионице, егзарх митрополита босанског, 1747. год.³²).

На аналогіону — певничком столићу исписан је запис ове садржине:

Извѣстнѣемъ шца и поспешенѣемъ с(в)на и совршеннѣемъ с(вѣ)таго д(оу)ха си налогинъ монастыра Гомионице храма вавѣдѣнскаго, и приложі ю господа(и)нь іезсархъ Гаврилъ давров(оса)нски, ѿ предели Баніан (бања или можда бањана) родомъ, зов(омъ)... Давідовичъ, штць его Илга... (мати его) Ружіца, и ви си цена грош... манстор Божо Вудрагови(чъ)... чрѣта многогрѣшни (ва) иноце іером(онахъ) Сильвестр(а)р... (лѣ)та... (мѣ)с(е)ца апр(и)ла ѣ.

Запис је оштећен и, као за пакост, уништени су баш бројеви: година и цена. Досада није био објављен ни познат. Може се са сигурношћу претпоставити да је из године 1747, кад је приложено и бљудо, или пак из 1748, кад је исписан запис истом руком на поменутом јеванђељу из Јошавке, и то 7. априла. И ту се, нешто ниже, потписао као и на аналогіону, јеромонах Силвестар:

Прежде ново писа рѣкѣ мнѣ грѣшнаго ва иноце іеромона(ха) Сильвестра Гоми(о)ничанина.

Да је исто лице, Гаврил, приложник бљуда и певнице, доказује нам у оба случаја звање егзарха босанског. Али нас презиме доводи у невероватну забуну и недоумицу. Истовремено се помиње Гаврило Давидовић Гомионичанин у манастиру Пакри и као јеромонах Гомионице и егзарх дабробосанског митрополита. Ако би се ту радило о двојици људи истог имена и презимена, старијем и млађем сабрату, учитељу и ученику, или о рођацима, који су из дужног поштовања, сећања или ма каквих веза носили исто име³³⁾, ствар би се некако објаснила. Претпоставка да се Гаврило по смирењу прилика вратио у Босну и постао егзарх, немогућа је, јер се исти помиње 1755. као архимандрит „Пакроваведенске обитељи“³⁴⁾, а у рукописном зборнику епископске библиотеке у Пакрацу записано је да је умро у манастиру, свакако Пакри, око 1761³⁵⁾. Дакле, значи да се није враћао у Босну ни у Гомионицу. Да није слао дарове своје постригу Гомионици приликом обнове оштећеног и запустелог манастира? Можда је пре бекства у Славонију био егзарх дабробосански? Међутим, у запису на поменутом бљуду 1747. вели се „сије бљудо принесе“ — донесе — и добија се утисак да га је лично донео и приложио, а онај у Пакри никако не истиче своје звање егзарха. Не сумњам да су у питању две различите личности истог имена и доба и да су обојица нечим везани за Гомионицу. Изгледа ми да је овај други Гаврило Давидовић, пострижник гомионички као егзарх дабробосанског митрополита долазио овом приликом у Гомионицу и у име митрополита извршио освећење обновљеног манастира, обдаривши га својим прилозима.

Из претходних записа о оправци манастира није потпуно јасно да ли се ради о поправку цркве или манастирског конака, ни да ли можда само о промени дотрајалог кровног покривача или пак о оправци оштећене или настрадале обитељи. У записима се вели: „прекри се“, „сврши се и покри“, „поче се мајсторити . . .“ и „сврши се“ и „обнови се више речена црков“. Свакако да обнова није била тако тешке природе кад је могла да се заврши за релативно кратко време, од 26. августа до 16. октобра.

У поменутих белешкама ових се година помињу гомионички калуђери: јеромонах Стефан, игуман Леонтије, бакон Серафион, Никодим и јеромонах Силвестар.

У требнику руског издања из прве половине XVIII в., на доњим окрајцима предњих листова, приликом корицења исечен је и излепљен запис, који је код Стојановића објављен као сумњив³⁶⁾. Исписујем га како се до данас очувао:

³²⁾ Исто, бр. 2936.

³³⁾ Видимо да се у Гомионици током XVIII и XIX в. стално понављају и носе иста имена старији и млађи као: Пахомије, Силвестар, Гаврило и Мелетије. То је случај и по др. манастирима.

³⁴⁾ Записи и натписи, бр. 3090.

³⁵⁾ Исто, бр. 8203.

Трѣбникъ монасти(ра) Гомишнице, храма ваведеніа... Б(о)горо(д)и(ц)ѣ
и присва(ѣ)ви... Никодимъ са дрѣжником іеродіако(номъ) Фешви-
лом, и приложише во монастирь Гомишницѣ на прочитанне.

Да не би тко возѣлъ кроме них рѣкъю...

...часть са швимъ рѣкших возми... нена цело вѣ гр(о)ша...
БИТИ СЛОВА ЗѢЗДѢ, а по плоти Б(о)га слова кѣи(?) ѦФНГ
настоещаго м(ѣ)с(ѣ)ца іюни кѣ, (БОГЪ ДА) и прости...

Када се исти Никодим записао на једном распареном листу у
раније наведеном гомионичком рукописном псалтиру Народне библи-
отеке у Сарајеву:

Сви книга естъ мнѣ Никодима Ракоцевића [Ракочевића]

8. децембра 1754. год. манастир је походио дабробосански митро-
полит Гаврило и осветио антиминос за друге цркве³⁷⁾.

На Богородичном колу из 1756. у дрвеној цркви села Шљивна
код Бањалуче, између осталих, помиње се кир Данил... гомионички
кир игуман јеромонах...". Да ли је Данило игуман или се поред њега
помиње и друго лице, не види се из испрекиданог записа³⁸⁾.

На читавом низу приложених икона старој дрвеној цркви у селу
Јаворанима код Бањалуче, исписао је податке о дародавцима јеромо-
нах Никодим Гомионичанин, године 1757. и 1758, кад се црква осве-
ћивала. Вероватно је ту парохију држао манастир³⁹⁾ или је пак Нико-
дим слан на опслуживање — „на поповину“, како се онда говорило.
На икони св. Николе у истој цркви, вели се да је икону донео јеро-
монах Никодим Гомионичанин из Костајнице⁴⁰⁾.

Месеца августа 1761. помиње се да је митрополит Гаврило Или-
јевић откупио књигу литургију у манастиру Гомионици⁴¹⁾. Ко је овај

³⁶⁾ Исто, бр. 3043.

³⁷⁾ Исто, бр. 2462.

³⁸⁾ Петар Момировић, Дрвене цркве западне Босне, Наше старине, III, Са-
рајево, 1956. г., 152.

³⁹⁾ Користим ову прилику ради напомене да је манастир у XVIII и XIX ве-
ку држао више места по околини која је опслуживао у недостатку свештен-
ства или монаха па напуштеним мањим манастирима. Тако су се у Гомионци
чували кључеви некадашњег манастира званог Манастирица, у садањем исто-
меном засеоку на подножју планине Мотајице, у близини пута од Прњавора за
Бошански Кобаш, између села Сефероваца и ческе колоније Нова Вес. — Под-
атак писмено саопштио инж. Лазар Марковић из Београда, Коларчева 4/II, усту-
пио Св. Душанић, директор Патријаршиског музеја.

⁴⁰⁾ П. Момировић, исто, 156.

⁴¹⁾ Записи и натписи, бр. 10304.

митрополит? Он се канда помиње са сличним презименом и при освећењу цркве у Шљивну 1756. и у другим местима по Босни. Зна се сигурно да је дабробосански митрополит Гаврило Михаић или Михајловић управљао од 1741. до 10. маја 1752, па је због извесних недела и злоупотреба осуђен и свргнут са дабробосанског престола⁴²). Њега је заменио митрополит Пајсије Лазаревић, који је умро 1759, а на Пајсијево место дошао је митрополит Василије Бркић, 1759—1762, доцнији патријарх⁴³). Да није Гаврило био викарни епископ — помоћник дабробосанског митрополита? О томе би сигурно било помена. Међутим, ниједна га белешка не помиње као таквог, а подаци га титулишу као митрополита. У ово време зна се само за нишког митрополита тога имена, који је узео учешћа у рукоположењу Пајсија у Пећи за дабробосанску столицу⁴⁴). Изгледа да је по свој прилици, овај митрополит Гаврило Илијевић бивши егзарх дабробосански Гаврило Давидовић. У запису на гомионичком аналогнону вели се да је његов отац Илија па је по томе Илијевић. У ранијим временима врло често се исто лице јавља под два презимена, по породичном и по патроминику⁴⁵). Можда је Гаврило као млађи и јачи човек испомагао дабробосанског митрополита, везан за њега неким изванредним односима, обзирима објективне природе у једном врло узнемиренем и мутном времену пред укидање Пећке патријаршије. У сваком случају, то би питање требало осветлити и рашчистити.

У претходно наведеном гомионичком требнику са записом из 1753, на завршетку првих листова садржаја фрагментарно се очувао запис о дабробосанском митрополиту из 1763. год.:

...митрополитъ д(а)бр(о)босански... ѦѢѢГъ лѢта быстз... (рр)ждснѣмъ
 бист Ѡ Никшич; Ѡ младик же... ва(?) сѣжител в цѣркви пекскоѣ

Белешка се односи на тада новоизабраног митрополита Дионисија из Никшића⁴⁶). Да ли је ова забелешка о његовом ступању на дабробосански престо или о доласку у манастир Гомионицу, не може се одређено рећи.

На светом писму попа Саве Иванковића, родом из села Козице, потписао се 1769. јеробакон Неофит Георгије(вић), пострижњик обиљеги Гомионице⁴⁷). У већ поменутом рукописном псалтиру Народне

⁴²) Вл. Скорић, Српски православни народ и црква у Сарајеву у 17 и 18 вијеку, Сарајево, 1928. г., 41. и 43—44.

⁴³) Исто, 45—46.

⁴⁴) Исто, 45.

⁴⁵) Види П. Момировић, Прилог проучавању сарајевских кујунџија, Прилози за оријенталну филологију и историју југословенских народа под турском владавином, Сарајево, 1955, књ. V, 210.

⁴⁶) Вл. Скорић, Срп. правосл. народ..., стр. 46. Записи и натписи, бр. 3190.

⁴⁷) Записи и натписи, бр. 8360.

библиотеке у Сарајеву, на 7. и 8. листу XVI кв., такође је записано:

Сѐи книга естз мнѣ грѣшнаго недостоннаго раба Б(о)жнаго
Нѐофита; - а на 1 л. XVIII кватерниона: - Преспокорнѣши и намѣ желателни
братз Нѐофитз.

Но много је значајнија из те године крња белешка на комадићу
исцепаног листа, који сам нашао у зборнику беседа светих отаца:

Дѣѡ лѣто тогда бивши... во манастирь Гоминице и прошедше...
и понови се вишеречени манастирь... и пр(р)очѣ. Дѣѣѡ започѣ се...
до сеп: ѿ.

Ово је усамљени податак о поправци манастира у ово доба. Из
њѐга се може назрети толико да се манастир обновио, да је обнова за-
почета 1769. и да је можда довршена до 15. септембра исте или 1770.
Који је узрок био да се манастир поправља после 22 године од послед-
ње обнове, може се само нагађати. Не би се рекло да је какво ратно
пустошење, јер су те године биле мирне у овом крају. Да је, можда,
предузета каква казнена мера од стране власти, остало би каквог трага
или сећања. Међутим, има повода да се помишља на природно оште-
ћење или на пожар. Седамдесетих година, после оправке, понова су
учестали прилози и набавке црквених утвари и инвентара. Да није
било какве пљачке и паљевине с друге стране?

Године 1772. приложено је манастиру једно јеванђеље руског
издања из прве половине XVIII в. Запис није у свему тачно објављен
и погрешно је датиран словенском цифром 1722. год. Љ. Стојановић
га је уврстио у Записе и натписе под бр. 2406 као несигурно читан. За-
пис је изведен на доњим окрајцима од 387. до 392. листа и гласи:

Сѐе с(ва)тоѐ еѵ(г)г(е)лїѐ приложи егѡ Хр(и)стѡ рабз божїи
Николаѐ Щѐковић зовоми Павловићз, ѿ села Соколова, и искѡпи
га из агарански рѣкз и приложи во м. манастирь Гоминицѡ свѣ-
това(в)денскїи храмз прсс(ва)тїѐ Б(огоро)д(и)ци пред свою дѡшѡ
и свонх родителз и своѐ братїѐ за вѣчни помѐнь, Б(о)гз да
и(х)з прости. И приложи га лѣто Г(о)с(по)днѣ на 1772-ог года

Године 1774. даровао је Гомионици звездицу Симо Мијатовић — Фочић из Сарајева, члан кујунџијског рудета⁴⁸). Исте године помињу се још неке ствари манастира Гомионице: тричело-тросвећњак и тепсија, која је чишћена у Сарајеву, а од братије јеромонах Стефан и друга два јеромонаха: Саватије и Данило, који су те године умрли⁴⁹). Од тричела је преостао само стубић и на њему урезан крупнијим словима непотпуни запис: *Ѧ Ѧ Ѧ п. ѡро Симоновичъ тричелъ оу намастирѣ во храмѣ воведениа пресветила Едци и приснодеви Марии в Гомионицѣ, ермонахъ Стефанѣ.*

Трудом јеромонаха Стефана Банова или Бановића, начињена су два велика месингана свећњака у Венецији 1775, који и данас стоје пред престоним иконама на солеји⁵⁰).

1776. год. приложила је петохлебницу Ана Вукосављевић, настојањем јеромонаха Стефана⁵¹).

У штампаном службенику издања Винцентија Вуковића, бр. R II 17018 Народне библиотеке у Сарајеву, на IV кватерниону 8. б листа забележено је:

Писа Стевань Бановичъ ѡ(т) села Вилѡса.

Такође се више пута потписао у гомионичком рукописном минеју за децембар:

Писа ер(о)монакъ Стевань ѡ села Вилѡса.

То је исти јеромонах Стефан из села Вилуса, у ближој околини Гомионице. На свећњацима је његово име и презиме исписано скраћено: Стеф. Банов., због уштеде простора, те је вероватно пуно презиме Бановић. Он је врло активан ових година у обнови и старању за манастир. Вероватно је био манастирски старшина или члан управе. Видимо да су прилози махом из Сарајева, где се Стефан у ово доба, изгледа, бавио на служби — „поповини“ или куда је често одлазио. У дефтеру прилога за глобу са најстаријим записом из 1772. год., који се чува у музеју Старе сарајевске цркве под бр. 53, на 1. б листу је записано:

Стефан ер(о)мон(а)хъ из Гомионице ас(при)-90

што значи да је дао свој прилог кад је Стара црква глобљена. У дру-

⁴⁸) Исто, бр. 3422, не сасвим тачно. Исправно је објављен у чланку П. Мирковића, Прилог проучавању сарајевских кујунџија, 209.

⁴⁹) Записи и натписи, бр. 3423—3425.

⁵⁰) Исто, бр. 3440, не у свему потпун.

⁵¹) Исто, бр. 3454.

У том запису код Љ. Стојановића под бр. 2668 погрешна је година 1735, јер преписивач није знао да прочита (копу) — 90, а такође и још неке појединости. Исти је запис унесен и под бр. 3701, са тачном 1795. год. и најприближнији је моме читању. Што се пак тиче записа бр. 2669, нисам га нашао у гомионичким књигама, али је по садржини и години сличан претходном.

Чудни су ови записи и у погледу правописа и језика. По свој прилици забележио их је неки странац, Грк или неко друго лице, јер скоро увек замењује гласове д са т или обратно, понавља слова или ставља нека на почетку речи, којима није место ни у претходним ни у следећим.

Записи се односе на аустријско-турски рат од 1788. па до 1791., који је окончан Свиштовским миром, али је у области Дубице продужен до 1795. као гранични сукоб, познат под именом „Дубички рат“⁵⁷⁾. Помињу се погранична места: Дубица, Нови и Градишка, у времену и стању пре но што је утврђена и повучена коначна граница, међа, погранична линија.

По једној белешки на 166. б листу Молебника, изгледа да је књига раније припадала манастиру Рмњу. Да ли су поменути записи настали у Гомионици или не, није од битне важности. Они илуструју до некле ратне прилике и стање у овим крајевима при концу XVII в., пуно неизвесности и несигурности.

У почетку XIX в. оскудни су подаци о Гомионици, њеном братству, раду и утицају овог манастира или бар његовом посредном учешћу у крупнијим догађајима за српски народ, нити пак о његовом деловању у својој ужој средини или непосредној околини.

Шта се догађало у овом крају и манастиру у време првог устанка у Србији 1804. год., не може се сигурно знати, јер нема директно забележених података, али по извесним елементима и записаном предању, може се нешто реконструисати. Први устанак под Карађорђем имао је живог одјека у Босанској крајини, нарочито у местима пограничним са аустријском територијом и доцније под утицајем и радом француских агената из Далмације, особито после 1806. год.⁵⁸⁾. Сигурно да Змијање и манастирско братство нису били равнодушни и незаинтересовани догађајима у Србији, јер у ближем суседству ради поп Димитрије Стојановић из Приједора⁵⁹⁾, бесумње не сам, а други манастири: Моштаница и Рмањ су веома активни.

Нешто података о манастиру из тога доба сачувао нам је његов описивач, јеромонах Герман, из деведесетих година прошлога века, а он вели да их је чуо од престарелог Мила Марјановића, који „старошћу опхрван, расејан је и подетињен“. По старчевом причању, манастир су Турци запалили за време Карађорђевог устанка, па је доцније у време куге поправљен, покривен и зидом ограбен⁶⁰⁾. Непознато нам је

⁵⁷⁾ Народна енциклопедија, I, стр. 229, под Босанска Дубица.

⁵⁸⁾ Др Васа Чубриловић, Први српски устанак и босански Срби, Београд, 1939. г., 30—34.

⁵⁹⁾ Исто, 17.

⁶⁰⁾ Дабробосански источник, 1891. г., 337.

како се, зашто и кад се тачно то десило, али се то несумњиво одиграло.

Да ли се нешто тако није догодило у доба Јанчићеве буне 1809. г.⁶¹).

Напоменуо сам раније да се у случају обнове настрадалих манастира и цркава од елементарних непогода или историјских невоља, прибегавало сакупљању прилога од народа. Овде се појављује то 1811. год. У манастирском рукописном србуљском минеју за децембар, на празној полеђини доњег листа „сказанија“ о читању јутарњих јеванђеља и на последња два празна листа Вуковићевог октоиха — петоглашника из 1537. год. исписани су поименично приложници из суседних села: Кмећани 29. маја 1811, Трамошња, Суботица, Стичић, Бујаковци, Велико Павиће и Вилуси, све 1811. Можда су учествовала и друга околна места, али се нису сачували подаци. Прилози су у цифрама, само није јасно да ли су у новцу или у материјалу, јер изнад неких стоји: „креч“ или „креч донесе“. Поред имена бројеви се крећу од 20, 40, 60, 80, до 100 и 120, најчешћи су од 40 и 60, али се не зна чега, да ли гроша, ока, товара или материјала у новчаној вредности. Села Стичић и Бујаковци приложила су дрвену грабу: рогове и венчанице за кровну конструкцију. На крају су сабране суме: Кмећани 800, Трамошња 660, Суботица 340, Велико Павиће 1540, Вилуси 2420⁶²). После оваквих и оволиких прилога несумњиво је да се ради о обнови или оправци оштећене цркве или о порушеним манастирским зградама. Отуда, биће да је казивање старца Марјановића сасвим тачно. Тачно је и то да је манастир оправљен, по народном сећању, кад је морила куга, дакле 1812 или 1813, јер су кужне године биле од 1813 — 1815.

Од калуђера у то доба записао се у псалтиру руског издања из 1759, на првом празном б листу:

Сис . писа ер(о)монахъ Моис(ие) Палачковичъ ѿ манастира Гw-
мѣшнице, м(ѣ)сеца марта) день ѿ дѣтѣ.

У порти Старе православне цркве у Сарајеву чува се мањи надгробни камени крст монахиње Магдалине „от манастира Гомионице“, која је умрла 5. марта 1810 (?) год. у Сарајеву и била сахрањена у прастаром сарајевском гробљу на Царини⁶³). Нешто чудновато изгледа, откуда наједном монахиња у Гомионици, јер колико се зна, то је у прошлости увек био мушки манастир. Мало доцније објасниће се случај кад буде речи о другој монахињи — Ани.

⁶¹) Др В. Чубриловић, Исто, 115—132.

⁶²) Подаци су значајни и као граба за насеља и родове у овој околини. Већина поменутих породица и данас постоји под истим презименима или се памте изумрле, које су овде наведене. Записи ће бити објављени на другом месту.

⁶³) Записи и натписи, бр. 3880 као сумњив; треба исправити: ѿ, ѿр, нн, ка в о)ж(и)а, ѿ(т) м(ѣ)сца, 5, 1810 или 1819.

На полебини једне Богородичине иконе без нарочите вредности, 1812. записано је:

Сна икона Алексе Шипке ѿ села Павича дѡвѣ; писа ермоуз
(жеромонах) Моисей Палачковичз.—другом руком—: Сна писа икв-
на Алексе Ша(?)ке (Шипке) изи Павича д(а) ѡнесе в манастирз
Гомиеницз.

На садањем престоном јеванђељу руског издања из 1803, на пр-
вом листу је запис из 1814:

дѡдѣ месеца веврвариа. Сѡа книга папа (попа) Цвие Милевића
(или милетића), ѡкзпи е лѡка Матарѡга (П)шванѡ братѡ своемѡ
ѡспазшемѡ прс(а) дѡшѡ неговѡ- и ѡкзпа гроша кѣ.
дѡдѣ писа (П)шво Пшшцз.

Нешто је од записа исечено, те је испрекидан, али је смисао ипак
разумљив.

На почетку Марковог јеванђеља записано је:

Гомиенице... ѡкзпи раби божи Симо и Глиш Дмитра Шанћа,
гроша - 100, словомз стотинз, месеца севтевриа денз - 9:

Запис се свакако односи на манастир Гомионицу, коме је књига
дарована, но није потпуно јасно кад је приложена. Свакако да је то
било 1814. или које блиске године.

Од 1813—1815. морила је велика куга у свим нашим земљама под
Турцима. У ове је крајеве доспела 1816. или је о њој те године тек за-
писао јеромонах Мелетије, родом од Тимара из махале Ерића, сабрат
манастира Гомионице⁶⁴). Тада је много народа помрло и многи су до-
мови опустели. У то доба било је повеће братство манастира Гомио-
нице, девет калуђера. Запис није тачно објављен, па имена исписујем
према своме читању: архимандрит Пахомије, Атанасије Милато(вић),
игуман Мелетије Јајчанин, родом из Јајца, Мојсије Скендерија, Мак-
сим Ко(н)дић, Гаврил Радулковић, Саравион Гвозденовић, Пајсије
Палачковић, Неофит Вукоје(вић) од Тимара, кога опадеше калуђери
Мелетије Бо(жић) и Теодосије Крминац код турских власти те га обе-
сише у Бањалуци.

⁶⁴) Записи и натписи, бр. 3964.

О том догађају и недељу говори још један запис у руском Службенику из доба царице Јелисавете Петровне цркве у селу Јаворанима код Бањалуке. Иза 255. листа на празној страници забележено је:

Писа попь Димитриѧ Ѡ села Варсча. Би година кадь Тѧрци ѡбесише калѧѧера Нешвита изъ ман(ас)тира Гомишнице 8 Банои А(ѡци) м(ѡс)ѡца ѡктоврия ꙗꙗ денз. Иза тога се проли киша и м(алъ) не би потопъ.

По народном причању последња двојица из зависти су оклеветали Неофита због популарности, угледа и љубави коју је уживао у народу, оптуживши га као бунтовника те га власти обесе. Доцније, кад се ушло у траг клевети и правој истини, паша нареди да се нападачи казне, те обојица буду убијени од заптија⁶⁵).

У манастирској књизи ирмологији, руског издања из 1789, која је била приложена бранковичкој цркви 1794, на првом празном листу забележено је да је донео игуман хаѡи Мелетије у манастир. Доцније, опет је била однесена од Турака и поново је откупио за 6 гроша гомионички јеромонах Максим Кондић 1816, бивши ефимер Старе цркве у Сарајеву.

При крају поменутог записа из 1816. потписао се нешто доцније, као девети гомионички сабрат, ѡакон Пакрати(је), ваѡда Панкратије. Исти се записао на једном убаченом празном листу у малом гомионичком псалтиру, бумдског издања из XIX века:

Сви книга попа Димитриѧ ѡчп(?) писа Д(ѧ)акѡн Пакрати (панкратије)
Ѡ манастира Гѡменица, месеца марта денъ ѧѧ ѧѡѧѧ (1817г).

По слабој писмености његова ће бити и белешка у једној књизи дрвене цркве у Крупи на Врбасу:

Знати се када више калѧѧери Ѡ манастира Гѡменице, кои бис еромонака Пакарпи, еромонака Мелстна Гѡмениц.

У рукописном посном триоду Народне библиотеке у Сарајеву, Мс. бр. 705, на четвртом празном листу има такође запис јеромонаха Мелетија од Гомионице:

⁶⁵) Дабробосански источник, 1891. г., 341.

Сен мнє книга ерєи попа Ишве Краншника, ѿ села Шешва(ца), тришдз. Писа ер(о)монахз Мелетие ѿд манастира Гомионице, Личанинз али зв(ани) Ерцеговац прави; чистѡ Мелетие калуѡер.

Око овог записа у другим белешкама помиње се поп Јован Срдих 1783. и његов син Петар, који је записао да је поп Јован умро 1809. Ако је поп Јован Срдих и Крајишник исто лице, значи да се Мелетије потписао пре 1809. г. У почетку XIX века помиње се често Мелетије, игуман, Јајчанин и Мелетије. Да ли је то трећи гомионички калуѡер овог имена или један од ове двојице по надимку? Чини ми се да је то онај Мелетије млађи, од Тимара, из махале Ерића. По овоме Ерић, изведен од Ера-Ерцеговац.

После 1816. и 1817. године настаје једна празнина од десетак-петнаест година без икаквих података о манастиру и о његовим калуѡерима. За то имамо одгонетку. Ј. Новаковић је забележио убедљиво предање да је манастир запуство због зулума и да десетину година није било никога у њему. Монаси су се разбегли на разне стране. При манастиру је живела и монахиња Ана. Световно име било јој је Јока Ђорић, из села Павића. Удала се по други пут у Кмећане за Нинка Луџију, па јој се кућа потпуно затрла за кућних година (1815—1816). Самохрана, повукла се и служила у манастиру. Неком приликом кад је долазио митрополит Венијамин у Гомионицу, замонашио је Јоку и дао јој име Ана. Кад се распрштала манастирска братија, Ана је побегла у Сарајево и тамо провела око 10 година, вероватно код Старе цркве, где су биле ћелије за калуѡерице, које су подигнуте још 1762⁶⁶). После тога повратила се сама у запуштену Гомионицу и чувала манастир док се није поново обновило братство. Њен боравак и старање о манастиру оставило је трага у неким прилозима цркви. Године 1835. приложила је малу икону Богородице са сребрним оковом и мали медени цирак, а 1836. сребрно кандило. Пре тога, 2. марта 1833, даровао је Гомионици епитрахиљ од зеленожуте свиле за покој душе неке Полексије. Изгледа да је из истог времена и други епитрахиљ од црне кадифе, прилог Пере Хаци-Ристића, вероватно из Сарајева⁶⁷).

Ниједан од ових предмета нисам нашао у манастиру.

Нешто напред споменуто је гомионичка калуѡерица Магдалина, која је умрла и сахрањена у Сарајеву 1810. (?) г. Последња цифра у години није развојетна, личи више на 9 но на нулу, па би могла бити и 1819. Уз калуѡерицу Ану помиње Ј. Новаковић и њену јетрву непознатог имена. Претпостављам да се и она закалуѡерила под именом Магдалине и по напуштању манастира дошла с Аном у Сарајево где је убрзо умрла. Ако би то све било тачно, или донекле вероватно, могло би се одредити време кад је запустела Гомионица. То се могло десити око 1817. или 1818.

Герман помиње да је 1828. дозидана спољна црквена припрата⁶⁸),

⁶⁶) Вл. Скарић, Српски правосл. народ и црква, стр. 87.

⁶⁷) О свему овоме у Дабробосанском источнику, 1889. г., 323—324.

⁶⁸) Дабробосански источник, 1891. г., 253.

сански бегови су дали жесток отпор султану кроз Градашчевићеву буну и доцније су се дуго опирали све док њихову снагу није сломио Омерпаша Латас. У то доба зацарило се безвлашће и самовоља бегова. Мутна и немирна времена осетио је и манастир трпећи разна насиља и сносио је самовлашће бранећи се откупом, вештином и силом, како је могао и умео. О томе нам лепу слику пружа фрањевац фра Јукић. Он је 1843. у два маха путовао у Бањалуку и Бихаћ провинцијалним пословима свога реда и манастира Фојнице. У његовом „Путовању по Босни“, поред осталих ствари, има података и о манастиру Гомионици, коју је фра Јукић посетио приликом свога повратка из Бихаћа, преко Санског Моста кроз „красне и толи занемарене покрајине словинске“⁷¹⁾. Према узгред наведеним подацима, сазнајемо да је у то време отпочело препокривање цркве, али су мајстори отерани у Бањалуку, но Јукић не помиње разлоге. Сигурно се ради о зулуму и самовољи спахије или његових људи. Старешина и сабраћа примили су фратра са неповерењем, избегавајући сваку близину и разговор. Старешина се претварао да га боли глава, а остала братија избегли су сусрет и познанство с њим. На његово интересовање за историјат манастира, игуман се направио да не схвата и преносио разговор на друго.

Јукић вели да у манастиру има пет калуђера. Описује једног у народном оделу са бенсилајем, под пушкама, „са два прста“ брадице, како пушећи шета око цркве. Једино га брадица одаје да је свештено лице. Нису му хтели ни све манастирске старине показати. Нашао је у цркви само неколико богослужбених књига млетачког и руског издања, упола подераних. Помиње „један псалтир сав у расолу уквашен“. Видео је још и три књиге руске штампе из 1824. год. „Друго ништа знаменитог“ није запазио. За манастир су му казали да га је саградила нека турска царица. Име јој нису знали рећи⁷²⁾.

Калуђерску сумњу у Јукићеву посету и неповерљивост према њему посредно објашњава сам Јукић, јер му се десило више непријатности на путу, нарочито од православне раје, због његова одела. Да би лакше и сигурније путовао и успешно свршио послове, био је оденут у турску ношњу, покаткад и са турском пратњом, те је раји изгледао или као Турчин или као сумњиви хришћанин. Стога су фра Јукића у Гомионици примили хладно и нису га обавестили о манастиру ни калуђери ни старешина, него, вероватно, манастирски баџи или који слуга. Нису му показали старе књиге ни др. предмете од вредности. Још неке појединости његовог путовања веома су значајне за нас, јер нам илуструју тадање стање у манастиру и његовој околини као и настројење духова и однос људи у узнемиренем приликама тога доба⁷³⁾.

Пре Јукићевог доласка имамо једну белешку у руском минеју за октобар, из 1724. г., на претпоследњем празном листу, о мањем прилогу:

⁷¹⁾ Коло, 3.

⁷²⁾ Исто, 17. и 18.

⁷³⁾ О Јукићевом путовању писао је Милан Карановић, Фрањевац Јукић о манастиру Гомионици, Развитак Бањалука, 1938, бр. 7, 199—204.

Сино книгѣ Шкѣпи Дишо Тривѣновићѣ 8 с(в)ати обителѣ Гоми-
оницѣ мѣсеца декебра 28 д. года 1840 наста приаћ...

У раздобљу од Јукићеве посете па до педесетих година немамо скоро никаквих значајних вести о манастиру. Тешко стање манастира за ових десетак година потврђује запис из 1851. кад је Омерпаша самовољне бегове и покорио Крајину:

„И би манастирѣ 8 сѣжнѣванѣ деде Крисирика 10 година“

Искупио га је игуман Дионисије за сто кеса, 12. јула 1851. год.⁷⁴⁾.

Према садржини записа, који говори о више догађаја и ствари уједно, помислило би се да је Деда Крајишник какав осيون бег и спахија који је држао манастир у запту дуго година. Ј. Новаковић нам даје објашњење. Дедо Крајишник је био трговац из Бањалуге (у Горњем Шехеру). Код њега се у нужди задуживао манастир кад му је требало новца, залажући своје драгоцености. То се дешавало у више махова. Поменули смо читаву историју са заложеним Силвестровим крстом⁷⁵⁾.

У поменутом запису имамо још података о тадашњем гомионичком игуману Дионисију, родом из Грахова у Малим Пећима. Био је 16 година јеромонах, а седамнаесте поставио га је митрополит за гомионичког игумана.

У рукописном mineју за децембар, на последњој страни записао се Ђак Стојан Палачковић: Писа Стојан увече према свјећи 1851. маја ден... У посном триоду руског издања из времена царице Катарине II, на првом празном листу записано је:

Знано бѣди када се покалаѣери ер(о)монакѣ Партениа година
на 1853, родом Делићѣ од села Гламошница.

Ако су тачни подаци у чланку Јована Новаковића, тих година, пре 1856, био је старешина манастира Леонтије Карапетровић из Тимара⁷⁶⁾. Године 1856. био је управник Гомионице јеромонах Серафим Чекић, родом из села Слабина код Костајнице, а сабраг или један од сабраће Партеније Давидовић, који су повратили, управо исплатили заложени Силвестров крст из 1836. и поново га донели у манастир⁷⁷⁾. Има и један запис у књизи Толковноје евангелије, руског издања из половине XVII века. На окрајцима од 452. л. б до 457. б помиње Серафима Чекића и Партенија:

⁷⁴⁾ Записи и натписи, бр. 9282.

⁷⁵⁾ Дабробосански источник, 1889, г., 20—21. и 41.

⁷⁶⁾ Исто, 20—21.

⁷⁷⁾ Исто, 41.

Фала б(о)го зара(ва) нам њ глава. У 1859 знати се када се заржмадити (зархимандрити) ер(о)монахз Серафимз Ћекићз, родомз и(з) племена изз Кнешьпола. И бистз Владика на Босни митрополитз Дионисие и епискѣпз Неовитз. То бистз 8 лѣсто 1859. Писа ер(о)монахз Партеніе

Немамо засада никаквих вести о манастиру из времена Кнежепољске буне 1858. нити о његовом учешћу и улози у тим догађајима, сем једне да је манастир платио учену од 400 дуката⁷⁸). Изгледа ми да је Гомноница тих година или доцније попаљена и опљачкана, јер после извесног времена, вероватно кад се то све стишало и смирило, кад се народ и преживели калуђери прибравили и имовно повратили, обновили су прво „авлију“ 1861. и 1865, ваљда зид око манастира и конаке за становање, а после оправили и покрили цркву 1868. О оправкама дознајемо из преосталог записа на плочама од кречњака, које су доскора биле углављене у зиду са западне стране у дворишту, одмах до конака. Натпис се састоји из две плоче. Први је део разлупан и неки комади недостају. На угловима плоча постоје рупе за углављивање. Неко ми је од народа причао да су плоче нађене на црквеном тавану, приликом препокривања храма лимом. Запис на плочама гласи: ++ 1861 Знати се када пснови се свѣтини швители... после почившии аркима(н)дрети Геравима... і вивіъ зправители ігѣмѣ(нѣ) Партениа Давидовићъ і вратиа его ермонакѣ Мелентиа Сливѣ, ісаіа ермонакѣ Костићъ, ... врк Петаръ Палачко(вићъ)... нѣ Стев(а)нѣ неім(а)рѣ са 12 маістора к̄ і а̄ ізлѣ(?)... повторавамо 1865...

... из Стев(а)нз неім(а)рз са 12 маістора к̄ і а̄ ізлѣ(?)... повторавамо 1865 авлиѣ іста браћа 8 іме савате (свѣте) троіце, істи настојателз игѣменъ Партениа, Мелентие, Исаиа, ереі Остоа Миковић, ереі Стеванз Бавић 1868 ереі Вѣкосавз Маћк(ић). Знати се када покрише манастирз: игѣменз Партениа и Мелетиа, Исаиа, іереі Васо Маћкић (Мачкић), ере(и) Симо Коћић (Кочић), и ви неімаръ Ристо Стојановић, дрѣштво Блаже Ћурѣвѣ(ћа) (Ћурѣвѣвѣ): Станко Ћавић са тріестз дрѣга и са титори и приложници. Аминз.

Натпис је слабо писмен те му није сасвим јасна садржина. Не зна се одређено шта би значило оно „повторавамо“, да ли понављамо, тј. обнављамо авлију, или понова по други пут радимо исти посао. На то наводи оно „иста браћа“, „исти настојатељ“. Вест из читуље Партеніе

⁷⁸) Исто, 1889. г., бр. 9, 144.

нијеве о спаљивању манастира 1867. није такође прецизна, да ли је те године спаљен или га је те године Партеније почео обнављати. Ако је тада настрадао манастир, зашто је обнављан 1865? Или је те године обновљен само манастирски зид — ограда од ранијег оштећења или дограјалости, а доцније, кад је Гомионица оштећена 1867, можда само дрвени кров цркве, стављен нов кровни покривач. Тако би нешто изгледало по задњем делу записа. Радове су извели други неимари и нова мајсторска дружина. Можда је манастир страдао у два маха, после 1858. и 1867. У тим узбурканим годинама борбе раје са спахијама, у Босанској крајини пустошења су била честа.

Није ми познато кад је Партеније постао игуман, настојатељ Гомионице. Наследно је Серафима Чекића, после 1859.

Партеније Давидовић, дугогодишњи калуђер и старешина манастира Гомионице, добро познат из Кочићевих приповедака, старао се о манастиру и знатно га унапредио и мора да га је и обогатио, кад је могао препокривати цркву, дозидати јој припрату, начинити дрвени звоник, оправити конаке и подићи горњи спрат, обновити зид око манастира и саградити школу у црквеној порти. Прибирао је и откупљивао књиге. Материјално стање манастира било је добро кад је Партеније могао 1887. даровати 100 цесарских дуката за обнову манастира Крупе на Врбасу⁷⁹⁾. Купио је готову кућу у Бањалуци за 100 форинти. Претрпео је доста незгода и мучка за време народних буна и устанака. За Кнежепољске буне 1858. ученили су га Турци са 400 дуката. Кад је дошао за старешину, манастир није ништа имао од стоке, а за његово време стекао је доста крупне и ситне марве. Кад су Турци спаљили конакс 1867, Партеније их је обновио и на спрат издигао⁸⁰⁾. Био је цењен и поштован од пастве, био је родољуб и заштитник народа. У једном акту Бањалучке конзисторије говори се о њему као пијаници и човеку који буни народ против давања трећине спахијама⁸¹⁾. Да му није било мрско пиће видимо често из Кочићевих реалистичких прича, али је садржина акта свакако пакосна и претерана осуда из пристрасности и нерасположења према њему.

Што се тиче године калуђерења Партенија Давидовића, имало би да се нешто расправи. У читуљи, поводом његове смрти, у Дабробосанском источнику из 1889. год. бр. 9, стр. 144, није тачна година калуђерења — 1847, ни место рођења — Сански Мост. Према сигурнијим подацима Јована Новаковића у напису „Додатак опису манастира Гомионице и његових старина, у бр. 2 и 3⁸²⁾“, између осталог се каже да је Партеније родом из села Крувара, код Санског Моста, а световно му је име било Петар. По раније наведеном, мислим, личном запису, замонашио се 1853. У протоколу „умерших“ манастира Гомионице, лист 81, под бр. 57 од 28. марта 1889. то исто потврђују подаци да је родом из Крувара, котар Сански Мост. Живео је 63 године, дакле, рођен је 1826. Умро је од „водо-отока“ — од водене болести и сахрањен 29. марта у манастирској порти крај цркве са јужне стране, где му се доцни-

⁷⁹⁾ Исто, 269.

⁸⁰⁾ Исто, 144.

⁸¹⁾ Тодор Крушевац, Петар Кочић, Просвета, Београд, 1951. г., 94, у напомену.

⁸²⁾ Дабробосански источник, 1889. г., бр. 19 и 20, 323—325.

је и гроб утро. Опевали су га и погребли: Гаврило Стојнић, свештеник, јеромонах Герасим Кочић, Никола Иваковић, Бураћ Лазић и Јово Јеремић, пароси. У погледу противуречности места рођења Гламошнице и Крувара, вероватно да је једно од тих име села и засеока или махале.

Поред Партенија од сабраће у ово доба помињу се Мелетије Јелић из Јелићке у Тимару и Исаија Костић. Јула 15. 1860, на горњој корици стужебника београдског издања из 1838, записао се јеромонах Исаија. У јеванђељу руског издања из почетка XVIII в. на првом празном листу записано је:

Сија вангеліе ігумана Партениа изз манастира Го(мио)нице и са неговомз братијомз, ер(о)монакомз Мелетијомз, иер(о)монаком' Ісаи(о)мз, з брата рођена. Писа (і)шван Бабичз, ђакз игумана Партениа, писа године 1863.

У великом требнику руског издања из времена царице Јелисавете Петровне, на другом празном листу стоји:

1863 године знати се када бистз поморз говећи и помриє, мало ће остаде и ситна сермиа: овце, козе и крјмци. Потписа ер(о)монакз Мелетия Слић.

а у малој књизи: Алфавит духовни цркве у Јелићкој, руског издања из 1774. у Санктпетербургу, на првом празном б листу исти Мелетије записао је:

Сви книга алфавитз духовни іеро(мо)нака Мелетие Слића, родом Тимарацз. Потписа є године 1865 августа 8; манастирз Гоменца.

Мелетије и Исаија помињу се и на каменој плочи о обнови манастира, у два маха 1865. и 1868. Према подацима из летописа Јелићке цркве, Мелетије Јелић, рођен је 16. фебруара 1813. у Јелићкој. Замоносио се и боравио у Гомионици. Живео је 56 година, умро 26. јануара 1868. и сахрањен на Бурића гробљу у Јелићкој.

У једном мињеју и октоиху записао се 1869. манастирски ђак Стојко Палачковић.

Седамдесетих година немамо никаквих значајнијих вести о манастиру, сем ситних и безначајних бележака по књигама.

Како се одразио устанак од 1875. на ове крајеве и манастир, не зна се подробно, нису се очували директни подаци. Имамо само неке

наговештаје да без зулума и насиља није било. Напр., неки бањалучки насилник оглобио је манастир са 300 дуката. Штета што нам ранији описивачи Гомионице нису сачували више спомена и података из тога времена, које им је било блиско и чији су учесници и савременици били живи. Буна није захватила Змијање ни манастирску околину. Године 1876. имамо једну белешку у пентикостару бечког издања 1855, на последњем празном листу: Ова е книга изъ цѣркве Лепенице заробита када е цѣрква порушита буне хр(и) ст(и) ание го(да) 1875. Откупи е го(да) 1876 о(т) Турѣина из Бане Луке и по(т) писати игуманъ Партсние Давидов(и)ћъ Гомионице манастира, юна месеца день 27.

О догађајима од 1876. до 1878. имамо неколико бележака гомионичког калуђера Исаије Костића у руском псалтиру из времена цара Александра Николајевића, на празном листу: Писа Исаиа Костићъ на 1876, месеца поембра 5. Знати се када грми, а снегъ сипа, кога жива ђовека нема да е угувио вако време; грми, пуца, сева, снегъ сипа.

1877 (?) 12 иануара опе(т) грми, пуца, снег сипа.

6 августа удареше Турци по селима, од Дервенте до Новога опусте од света. Ко утеће у кавуре, ко погибе.

Ове исте године нови цар Мурат.

15 иулиа беру се кукурузи поче (?).

21 иула пребе воиска 1878. у Босну Вранц Иозипа и покори Турѣина Вранц Иозип бећки.

Год 1880. покалуђерио се у Гомионици Герасим Кочић, свештеник, отац Петра Кочића, књижевника. О томе је оставио забелешку у манастирском рукописном минеју за децембар на 3. б и 4. а листу по доњим крајцима: Знати се када се пока(л)утер (покалуђери) Герасим Кочић, родом и(з) села Стричића на Покров Богородић(ни) (1—XI—/13—XI—) 1880. године.

Према шематизму добробосанском за 1882, стр. 22, гомионичку парохију сачињавало је 10 села, и то:

Кмећани	са	30	кућа	и	320	душа
Голеш	„	79	„	„	545	„
Трамошња	„	80	„	„	573	„
Перван	„	63	„	„	602	„
Обровац	„	51	„	„	342	„
Вилуси	„	78	„	„	583	„
Мелина	„	90	„	„	877	„
Суботица	„	12	„	„	115	„
Павићи	„	40	„	„	435	„
Радманићи	„	38	„	„	360	„

561 кућа 4752 душе

Гомионица је припадала бањалучком протопрезвитерату. Ових је година, изгледа, преузео дужност настојатеља манастира Исаија Костић. Рођен је у Лужицама 1829, а рукоположен за свештеника 1861. Не зна се кад се замонашио. Кад се вишегодишњи управник Гомионице Партеније сасвим одао пићу и вероватно онемогућио код црквених власти, постављен је Исаија за старешину. Био је веома трудо-

љубив и својски се старао о манастиру. Велика је његова заслуга за оснивање основне школе при манастиру и за подизање школске зграде. Год. 1884⁸³). његовим старањем покривена је црква „бијелим тонећетом“ — плехом. За његове управе манастир је материјално добро напредовао. Умро је 21. XI 1887. и сахрањен у манастирској порти.⁸⁴). Наследио га је Гаврило Стојнић, син свештеника Глигорија Стојнића из Марићке (Приједорски срез), рођен 1859. Први му помен налазимо 1873. у једном манастирском псалтиру будимског издања из 1838. Наименован је за управника 1888, а утврђен за настојатеља 1889⁸⁵). Братство су сачињавали: Партеније Давидовић, проигуман и Герасим Кочић, јеромонах. Ј. Новаковић вели да је 1888/9. црква имала „врло лијепих и скупоцјених ствари и подпуно . . све књиге и одјејанија свештеничка“⁸⁶). Манастир је у ово време давао трећину Ибрахим-бегу Цинићу, спахији из Бањалуке. Гомионица је тада имала, поред зиратне земље и шума, још и једну кућу у Бањалуци, шест кућа својих кметова, и то три куће у селу Зеленцима а три у селу Мелини (у Грачанима). Нешто пре тога поседовала је и два рибњака, па је стари рибњак покварила речица Матаваз, а мали је запуштен⁸⁷).

Бег Цинић је узео чак и порту у гробље манастирско, па се манастир тога опростио 1886. О том нам је оставио забелешку Герасим Кочић у наведеном псалтиру из времена цара Александра Николајевића, од 305. б до 308. а л.: Знати се када би судацъ од земље истражњи од котара Бања Луке, кое исти преписа авлију манастиру и гробље око манастира, преко воде што су 103 шљиве посађене у башти код анбара, 24. септембра 1886. г. Ослободи Г. судацъ Илиа(?) авлију око манастира Гомионице од бега Чинића (Цинића) и гробље пре(к)о воде 1886. г.

Гаврило Стојнић је био ваљан старешина и унапредио је манастир. Умро је 1915. Надгробна плоча налази му се и данас у јужном зиду манастирске оgrade. Спомен му је подигао прота Алекса Јокановић, бив. настојатељ манастира.

У поменутом рукописном минеју на 5. б и 6. а листу записао је Герасим Кочић о почетку школовања Петра Кочића: Знати се када поће учити Петар, син Герасима Кочића, године 1887. код манастира Гомионице.

1893. братство Гомионице бројало је три члана: управник Гавро Стојнић, Герасим Кочић, јеромонах и Петар Иванчевић, монах⁸⁸).

У малом псалтиру будимске штампе из друге половине XIX в., од 143. до 146. листа налази се ова интересантна породична забелешка Кочићевог оца: Герасим Кочић, јеромонах гомионички 23/4 1894, у Стричићима рођен го(дине) 1850. од родитеља Стојана и Видосаве, Бог да ји прости нијену душу; би (ожењен) из села Раткова од Николе Вулина, би јој име Мара. Родила је 3 деце: Милицу, Петра, Илију.

По причању мештана 1900. или око те године оправљана је црква. Стари бели лим на крову замењен је бакарним прекривачем, зидо-

⁸³) Дабробосански шематизам, за 1886. г., 13.

⁸⁴) Види посмртну читуљу: Дабробосански источник, 1888. г., 13.

⁸⁵) Објављено у Дабробосанском источнику, 1889. г., бр. 23, од I—XII, 364.

⁸⁶) Дабробосански шематизам, 1884—1886. г., 14.

⁸⁷) Дабробосан. источник, 1889. г., 21.

⁸⁸) Календар Бошњак, 1893. г., Сарајево, 94.

ви су омаалтерисани и подигнут је нов и висок зидани звоник испред западног улаза спољне припрате, али народно казивање о звонику треба примити са резервом, што ћу расправити кад буде говора о њему.

19 — VI 8. 1905. умро је и сахрањен у Гомионици јеромонах Герасим Кочић. Објављену читуљу у Босанској вили за 1905, бр. 11 и 12, стр. 191—192, написао је Срб-Пеција — Петар Иванчевић, бив. гомионички монах и учитељ. Биографски подаци, односно датуми нису тачни. Према властитим записима Герасим је рођен 1850, а покалуђе-рио се 1880. Герасим је као свештеник свакако добро знао своју годи-ну рођења, рукоположења и монашења. Тако су погрешно унесени по-даци и у студију Т. Крушевца о Петру Кочићу⁸⁹⁾.

На 216. листу служебника београдског издања из 1838. записао се Илија Кочић, јеромонах, 28. VIII 1907, син Герасима и брат Петра Кочића. Рођен је 1879.

У мињеју руског издања из 1866, на доњој корици забележено је: 13/6 1911 — Илија Кочић, јеромонах, рукоположен од митрополита Летице 29/6 1(905).

После Гаврила Стојнића биле су старешине манастира: Герман Видовић, Генадије Грбић 1922, Серафим Штркић, Серафим Вукојевић, прота Алекса Јокановић, привремени управитељ 1924. са сабратам Илијом Кочићем, јеромонахом, понова Серафим Штркић, који се пред други светски рат вратио из Америке. Год. 1941. одвеле су га усташе и изгубио му се сваки траг. Последњи је био Севастијан Дусић до 1945. После рата Гомионица је претворена у женски манастир са три сестре монахиње и старешином Василијем Стрилечком, сви Русини и бивши унијати из околине Прњавора.

У лето 1941, у почетку народних устанака, немачки лаки бомбар-дери „штуке“ бомбардовали су манастир са око 50 бомби до 100 кг. Том су приликом оштећени конаци, али цркви се ништа није десило, сем што су нешто напрсли сводови и лукови по средини.

Год. 1953. манастир је стављен под заштиту државе као култур-но-историјски споменик и Завод за заштиту споменика културе СР Б и Х извршио је рестаурацију манастирских конака уз новчану по-моћ среског народног одбора Бањалуке.

Архитектура Гомионице

Храм манастира Гомионице је правоугаоне основе са сажетим уписаним крстом који је и споља наглашен проширеним постољем тамбура, чије су стране на северној и јужној фасади продужетак оби-мних зидова. На пресеку крста постављено је кубе. Грађевина припа-да упропашћеном типу цркава турског периода. Сва њена унутрашња архитектура је у кружним и полукружним линијама, без икаквих прелома, те и са те стране упућује на поменуто доба.

Првобитни грађевински облик гомионичке цркве сачуван је го-тово потпуно до данас, са незнатним изменама у пробијању већих прозора, промени крова и малтерисању. Доцније, по некима 1828⁹⁰⁾,

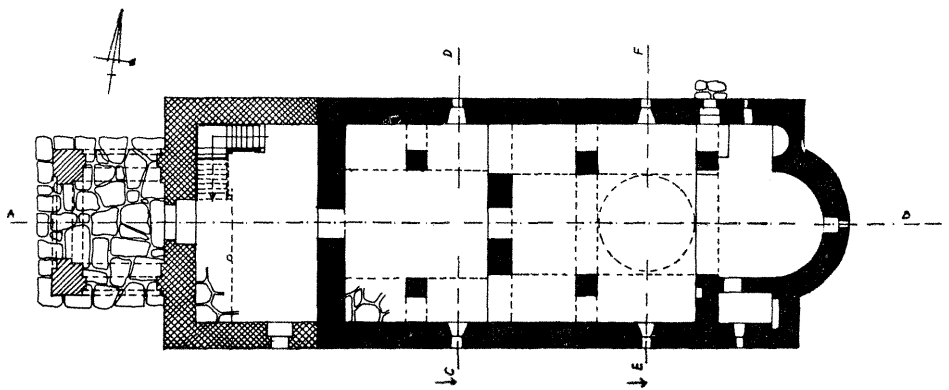
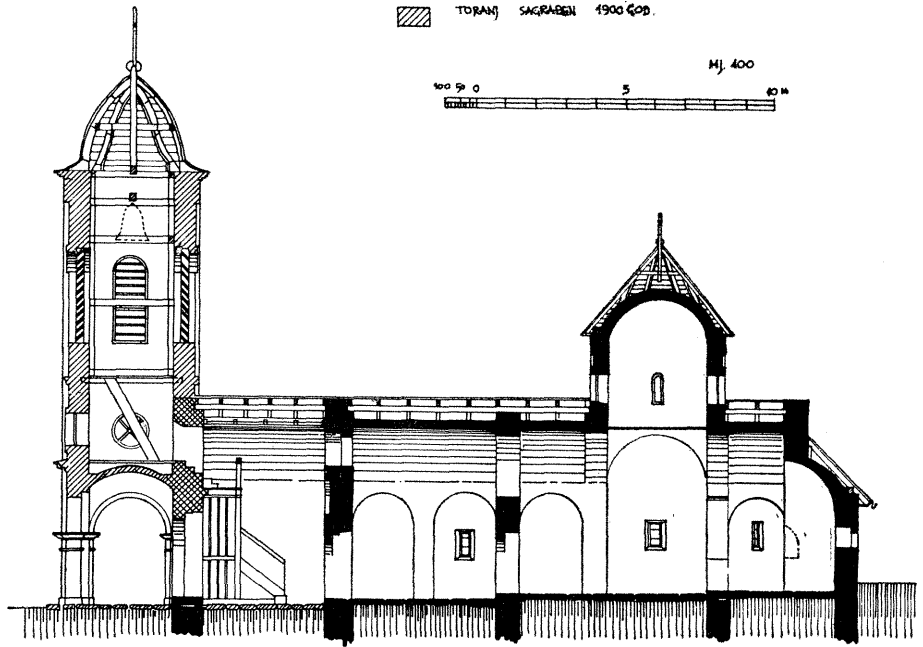
⁸⁹⁾ Т. Крушевац, Петар Кочић, 14 и 15.

⁹⁰⁾ Дабробос. источник, 1891. г., 253.

■ STARA CRKVA, POMINJE SE U ZAPISU 1648 GOD

▨ DOGRAĐENO 1828 GOD

▧ TORANJ SAGRAĐEN 1900 GOD

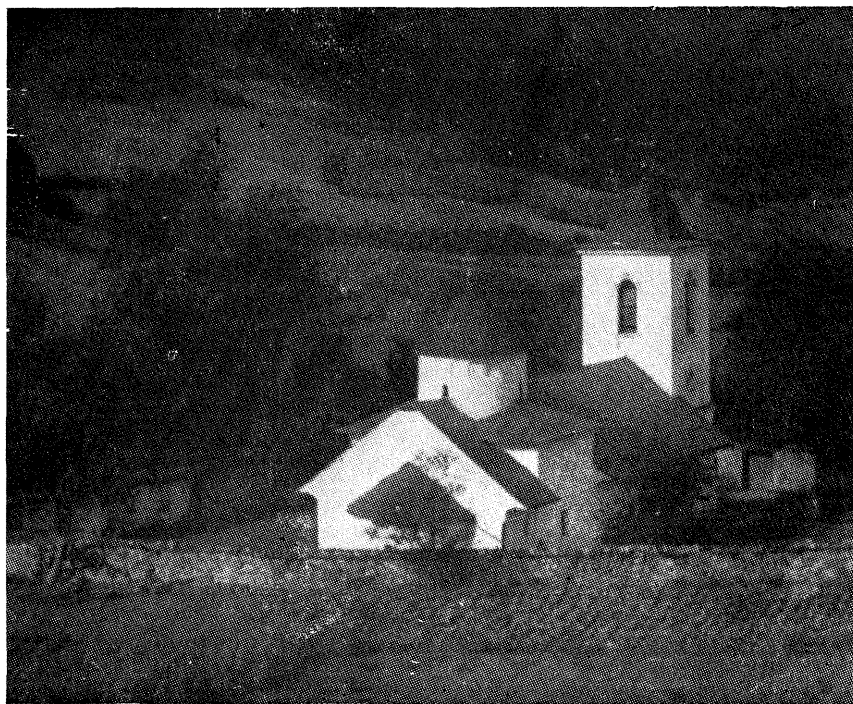

Основа и уздужни пресек Манастира Гомњонице

Икона Св. Саве — 1790? рад
сликара Константина? „Ми-
лешеве Гори“?

Изглед Манастира Гомионице
са североисточне стране

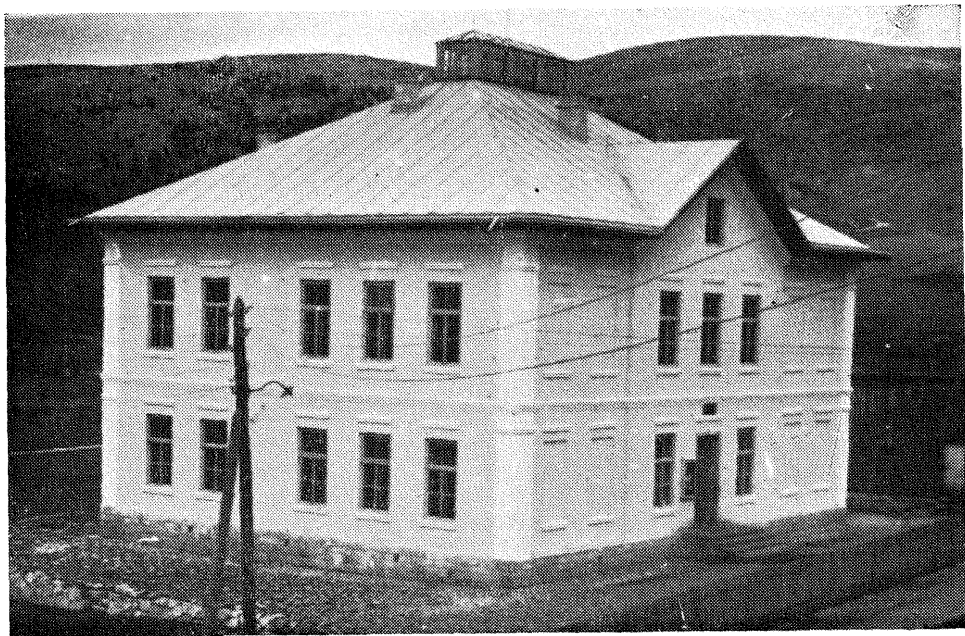
Св. Јован Претеча — рад Констатина, из 1790?

Филигрански крстови — већи из 1836., мањи из почетка XIX века

П. Молировић, Ман. Гомпоница

по Партенијевој читуљи 1868. год.⁹¹⁾), дозидан је спољни нартекс, а 1900. подигнут је садањи звоник, који ни стилски ни органски не одговара старом делу грађевине. При опису архитектуре овога храма говорићу исцрпније само о старом делу који чини засебну целину, док призидани делови, нарочито спољни нартекс, немају никакве грађевинске вредности ни историјске важности за науку. Штавише, нове доградње иду на штету изгледа, пропорција и лепоте ове скромније али ипак добро смишљене и у својој врсти ваљано изведене грађевине.

Храм манастира Гомионице има основу издуженог правоугаоника са широм полукружном апсидом споља и изнутра. Спољна дужина првобитног дела цркве без апсиде, износи 16,50 метара, са апсидом нешто преко 18 м. Ширина је 8,30 м, са просечном висином централног свода 8 и куполе 12 метара. Дакле, ширина и висина слемена узета је за половину дужине, а висина кубета за три четвртине дужине. Очигледно је да су сразмере узете смишљено и односи делова постављени укусно, мере одређене прецизно и спроведене према могућностима најсавесније. То ће се још боље видети у унутрашњем распореду и конструктивним решењима, у спровођењу правилности линије и потчињавању потреби и материјалу, али је солидности грађења жртвован простор и прегледност.

Дозидани спољни нартекс, исте ширине, продужује цркву још за 5 метара, те је исувише издужује, а кад се дода још и торањ испред западног дела улаза, који је у основи 3,80 × 3,60 м, а у висини до крста 16,50 м, све то чини цркву предугачком, несразмерном, дозибиваном без осећања мере и укуса.

Грађевина је сазида на земљишту благе косине те се терен спушта с истока на запад за читав метар. Источни забат је од терена до врха слемена 7,22, а са западне стране 8,20 метара. Оријентисана је право истоку.

Напоменуо сам да је црква и споља, у горњем и кровном делу у облику крста, који наглашава основни сажети крст. То је изведено проширењем четвртастог постоља кубета, чија се јужна и северна страна наставља на обимним зидовима, те тако снажније подупире куполу. Кров постоља је тростран. На пресеку крста је кубе кружно споља и изнутра, под кровом у облику купе. Постоље и кубе примакнуто је више олтару, тако да је источни крак крста најкраћи, бочни кракови дужи, а западни најдужи. Кровни покривач храма је двосливан и на ивицама извучен за 80 см у облику плитко засведеног ксимса, да брани зидове од влаге, само није првобитан, него је дело последње рестаурације цркве, ваљда из 1900, кад је црква препокривана бакарним лимом. Пре тога био је бели лим — тенеће — постављен 1885. У прошлости је црква свакако била под клисом, као некада и све зграде у овим крајевима и читавој Босни. По причању најстаријих људи, који су у свом детињству слушали од старца, црква је била покривана клисом, па чак и „са бујади“ — папраћу. То није могло бити трајно па је отуда и настала прича да је кров деветпута досада мењан, што и није претерано, јер о томе имамо доказа. Казивали су ми да је кубе било покривено оловом, а неки веле и цела црква. Ако је то

⁹¹⁾ Исто, за 1889. г., 144.

тачно, олово је сигурно било постављено по површини свода, те је кров имао сасвим друкчији облик но данас. Ипак се зна сигурно да је кубе било под оловом. Ктитор оловног покривача била је породица Шева из Пискавице (сада место на железничкој прузи Бањалука—Приједор). Олово је скинуто у споразуму са дародавцима и продато за набавку бакра, те се Шеве и даље сматрају као приложници за покривање кубета. На тамбуру су унакрсно четири мала првобитна прозора, у горњем делу засведени, а у доњем делимично заклоњени садањим кровом. У околи, испод капавице, иде један венац од 22 равне нишице. У њима су насликана попрсја светитеља, али је то сада закречено. На једној старијој фотографији Завода за заштиту споменика културе БиХ у Сарајеву, виде се допојасни портрети светаца, али ми изгледа да су рад истих оних живописаца, који су цркву наказно живописали шездесетих година прошлога века.

Сва је црква споља омалтерисана пүнијим слојем малтера и окречена бело. Површине зидова су издељене у поља лизенама од малтера и храпавим соклом око целе грађевине, али је то изведено приликом последње оправке 1900. Пластичних украса скоро нема. Једино што би се могло у то убројати један кратки венац малтерних аркадица са завршецима у облику тролисне врсте крстића, на граници обимног зида и куполиног постоља с јужне стране. На истом месту са северне стране има неких чудних и необичних малтерисаних облика, али су без значаја. Све ово није старо и мислим да је из 1868, кад је црква оправљана.

Унутрашњост цркве је рашчлањена на олтар, који сем апсиде запрема и краћи источни травеј, затим средњи део храма са три травеја, онда подужи нартекс и доцније дозидану спољну припрату. Сви се ови делови степенасто спуштају према западу: олтар за 13 см, средњи део 19, а нартекс за 16 см. Полукружна апсида олтара засведена је дубљом полукалотом са једним ужим правоугаоним прозором на средини и озиданом умиваоницом при ивици северне стране. У левом делу олтара, у источном зиду је засведена ниша жртвеника, а у северном зиду пошире и дубоко правоугаоно удубљење — кадилоставна, испод мањег прозора. Зидови у овом углу су дебљи од осталих, износе скоро метар. То није само случај код Гомионице. И у Старој сарајевској цркви иста је појава²⁾, а приметио сам је и код других сличних грађевина. То је стога што је скоро увек у овом делу доста потребних шупљина да би се добило што више простора за протезис и друге наше а да се зидови не ослабе. Јужни део олтара преграђен је тањим зидом за ђаконик, са једним мањим улазом на лук. Простор ђаконика је проширен на рачун обимних зидова те су они овде најтањи. Унутрашњост ђаконика засведена је полуобличастим попречним сводом од гүсте сиге. Зидови су немалтерисани. Ваконик добија светлост кроз један мањи и узан прозор, који је најбоље сачувао свој првобитни облик у виду пушкарнице. У источном зиду има и једно ниско маскирано удубљење за прикривање ситнијих драгоцености. Оно је доцније накнадно продужено. Од средњег дела храма ђаконик је одвојен дужим и пүним зидом. Ваконик је тако подешен да је у прошлим временима служио као скривница за црквене драгоцености. Полуоб-

²⁾ Б. Мазалић, Стара црква у Сарајеву, ГЗМ, 1942. г., 250 и 251.

личасти свод олтарског травеја подухваћен је зидом баконика с јужне и попречним дубоким и нижим полуобличастим сводом са северне стране, који се ослања на краћи преградни зид између олтара и наоса. Између попречних зидова источног травеја разапет је ојачавајући лук, нешто нижи од средњег свода, под којим је високи иконостас. Северни попречни зид протезиса је пробијен личним отвором који води у олтар као северни олтарски улаз — северне двери.

У средњем делу храма четири ниска, тешка и здепаста ступца квадратног пресека и два унакрсна свода исте висине дају храму у основи и у горњем делу крстобразни карактер. Ступци доста руже изглед и степњавају простор. Градитељ је, да би ипак учинио какво такво олакшање и постигао неки бољи утисак, оставио три ступца квадратног пресека, а у горњем делу везао их органски за обимне зидове, образујући засведене ниске отворе. Уздужни сводови западног и источног травеја између ступаца ојачани су пребаченим луковима, нешто нижим од висине свода, док су трансверзални сводови без њих. Уздужни и попречни сводови травеја су исте висине и на њиховом пресеку лежи кубе на широким архиволтама и пандантифима неправилних сферних површина, који прелазе у неку врсту плитког прстена. Тамбур је правилне округлине и прилично издужен, засведен нешто пригњеченом калотом. Трансверзални сводови имају карактер трансепта, само не пробијају обимне зидове и избијају споља у виду проширеног постоља кубета, о коме је било речи. То је уствари псеудо-трансепт са поменутом конструктивном улогом да омогући постављање куполе, осигура њену стабилност и прошири певничке просторе.

Уздужни свод наоса западног травеја подухваћен је ниским и широким трансверзалним полуобличастим сводовима, који се ослањају делимично на ступце и на попречни зид што дели наос од нартекса. Ови попречни сводови у виду ниских и дубоких аркада, смањују и усклађују распон уздужног свода храма, преносећи његов притисак на ступце и суседне зидове.

Ради појачања грађевине и растерећења обимних зидова, чега се градитељ бојао и непрестано имао на уму, наос је одељен од припрате зидом дебљине 80 см, који је урастао у свод и периметралне зидове. Да би се ипак добило више простора за пролаз и омогућио поглед и што боља веза са средњим делом и олтаром, на овом су зиду три широка засведена отвора у доњем делу и један на средини, готово до самог свода. Средњи отвор наглашен је својим обликом као врата, док су два са стране само пресведени и једним делом лука уткани у обимне зидове. Између њих делови преградног зида остали су као широки ступци.

Припрата је сличне конструкције као наос. Главни уздужни свод иде целом дужином и једнаке је висине са сводом средњег дела храма. Потковичастим обликом нешто се разликује од сводова у наосу и подухваћен је са по два пара нижих попречних сводова, који се крајевима опирају на преградни зид средњег дела, западни зид припрате, а у средини на ступце као и у западном травеју наоса, образујући по две дубоке аркаде.

Западним попречним зидом дебљине 90 см завршавала се првобитна грађевина. На средини је улаз у храм, висок 2,15, широк 1,10 м, с луком у горњем делу, који је подешен за углављивање и осигурање дрвених врата. Доњи праг је за степеницу сада виши од пода спољњег нартекса. Споља повише улаза је плитка равна ниша за икону храма, које данас више нема, и при врху лучног зида, мало више к северу, пробијен је засведен прозор.

Од првобитних отвора на старој грађевини мало се очувало. Поменуо сам узане и издужене прозоре на куполи, два у олтару, на апсиди и у северном зиду, ако нису накнадно проширивани. Прави свој облик сачувао је само прозор на ђаконику — скривници, на јужној фасади. Он је закошен са свих страна изнутра и сужава се ка спољној површини зида у облику пушкарнице. Остали првобитни прозорски отвори су уништени. Наместо старих пробијени су нови: по један у јужном и северном певничком зиду и с обе стране у предњим аркадама нартекса. Уоквирени су дрвеним рамовима и осигурани демирима. Црква је тиме добила боље осветљење, али је штета што су уништени стари грађевински облици и наружена зграда, јер нови, обични прозори страховито одударaju од целокупне грађевине.

Старински карактер имају и двоја поменута врата: на преградном зиду и западном улазу. Занимљива су мала врата у северном зиду за улазак у олтар. Не може се рећи да су првобитна; изгледа да су накнадно пробијена приликом неке старије рестаурације, јер су просто просечена у зиду, а горњи део није засведен него је раван и подупрт дебелим даскама изнад којих има још шупљине, али нисам могао утврдити облик горњег дела. Са спољне стране ова враташца су на лук и још више смањена због висине терена, те се у храм спушта преко прага низ још једну степеницу у ширини отвора. Врата су дрвена са извесним геометриским украсима од меког дрвета, у духу домаће старе израде.

Црква је патосана отесаним плочама кречњака и сиге, разне величине и неправилног облика. Испод кубета обележен је амвон нарочито обрађеним каменом кружног облика са кругом у средини и зракастим линијама издељен на поља.

Гомионица је саграђена од ломљеног камена и притесане сиге и кречњака. Уколико се може видети, темељ је од камена љуца и црвених речних облутака, а горњи делови и сводови су од густе сиге како се то лепо види у неомалтерисаном ђаконику. Везивање је изведено малтером од креча и ситног песка-пржине. Грађевина је чврсто и солидно зидана. Јаки обимни зидови, кад изузмемо малтерисање, дебели су 80 см, сем зида у северном делу олтара, који је много пунији и тањих зидова ђаконика и апсиде, које су наметнули разумљиви разлози потребе, што сам већ истакао раније на свом месту.

Сама грађевина одаје крајње смишљеног градитеља и савесног до скрупулозности, како у солидности зидања тако и у прецизном конструисању и извођењу линије и облика. Та скрупулозност иде до бојаљивости и отвореног страха, те градитељ није могао да се одлучи ни на какав смели подухват. Све је осигуравао, учвршћивао, растерећивао и олакшавао, жртвујући често простор, прегледност и лепоту да му грађевина у првом реду буде сигурна и трајна. То су бесумње

наметали материјал, земљиште, поднебље, прилике и знање и искуство мајстора. Градитељ се довијао да и све друге потребе задовољи, пробијајући многобројне отворе ради лакшег комуницирања и да му ниједан угао не остане мртав и невидљив. Иако је смањило унутрашњи простор тешким и бројним ступцима, ипак није деформисао унутрашњост. Штавише дао је грађевини у једноставном оквиру неку врсту наглашене тробродности, неки рудиментарни облик тробродног храма. Благодаревши савесном и чврстом грађењу, претераној опрезности градитеља, Гомионица је могла да одоли до сада свим историским и природним ударцима. Чак ни немачко тешко бомбардовање 1941, у почетку народног устанка у овом крају, није јој осетно нашкодило. У непосредној и даљој околини бачено је преко 50 — 100 бомби, али грађевина је све то издржала, само је незнатно напрсао средњи свод и лукови наоса. Градитељ није био ни неук ни без искуства. Кад се узму у обзир тешке прилике нашег неимарства крајем XVI и почетком XVII века, скромна средства, могућности и потребе нашег народа у то доба, овај одувек пасивни крај, мучан живот у њему и значај и улога коју је овај манастир имао и вршио у овој области, ова грађевина заиста заслужује пажњу и поштовање којим је обасипа овдашњи живаљ, називајући је својом светињом и ћабом.

Грађевинско порекло Гомионице и њен узор треба тражити у Лимској долини, а нарочито у области Таре и Пиве. Изненађује сличност са манастиром Добриловином на левој обали Таре, близу Мојковца, како у главном по основи, тако и по унутрашњој и спољној архитектури, изгледу и по конструктивним елементима. Научницима, а и лаицима пала је у очи сличност манастира Добриловице са Морачом³³), те би на тај начин Гомионица била у општим цртама и облицима, као неки далеки одјек у овим крајевима једног старог средњевековног монумента. Чак се и многе појединости фрапантно слажу. Ако се изузму ниски и не много широки певнички испусти Добриловине, који се вертикално споља завршавају и који дају извештан крстообразни облик основи и грађевини, сличност је потпуна са Гомионицом, само што је ова последња нешто дужа и виша од Доброловине. Иначе, правоугаона основа, полукружна широка апсида споља и изнутра и њен полукупасти кров прислоњен на равни источни забат, двосливни кровни покривач, проширено постоље за кубе, које је у равној линији с обимним зидовима и као какав лажни трансепт са тространим покривачем, кружни тамбур споља и изнутра са калотом под купастим кровом, истоветни су код обе грађевине. Још је већа унутрашња појединост у конструктивним решењима, у распореду и многим појединостима. Апсиде су сличног облика, полуобличасти главни свод и свод псеудотрансепта су исти и слично су подухваћени трансверзалним нижим сводовима у свим травејима средњег дела храма. Истоветна је конструкција и облик куполе. Разлика је само што су у Добриловини пиластри, а у Гомионици ступци. Ојачавајуће лукове имају само источни и западни травеји. Нартекс је у Добриловини такође одељен од наоса, али пуним зидом са једним отвором. Свод нартекса је такође нешто шири од свода средњег дела као и у Гомионици. За-

³³) В. Ђоровић, Манастир Добриловина, Чупићева годишњика XLIII, 166 и 175.

нимљиви су подударни детаљи: распоред и облик прозора у олтару, нарочито у баконику. Тако исто прозори на певницама и један у нартексу с јужне стране, само што су у Добриловини сачувани оригинали. Сличност је донекле и у плиткој ниши изнад западних врата и горњем засведеном прозорчићу на западној фасади. Дрвени звоник испред западних врата у Добриловини је као и некада у Гомионици⁹⁴). Све то силно изненађује и доводи на помисао да је морало бити везе између ова два објекта. Сем архитектуре и други елементи наводе на то. Извесна насеља у Змијању и порекло становништва је из тих крајева⁹⁵), јака немањихка традиција и светосавски култ у манастиру и на подручју Гомионице у прошлости и сада и пренесене рукописне књиге и утвари из старовлашког Ковиља и др. манастира, све то упућује на те области, из којих се, стицајем историјских прилика и збивања, покретало становништво и струјао утицај.

Такву претпоставку поткрепљује и то што обнова манастира Добриловине пада крајем XVI в, 1592. год., а живописање 1609⁹⁶), дакле, у оно време за које се може са сигурношћу везати и постанак Гомионице, крајем XVI или почетком XVII века. Да нису исти мајстори обновили једну и сазидали другу? Или су можда избегли калуђери Добриловине, у доба учесталих буна за време патријарха Јована (1592—1614), особито у Херцеговини (Грданова буна) и Старом влаху, основали нову обитељ, истог или врло сличног облика.

Гомионица би била нешто слична и манастиру Довољи, у близини Добриловине. Сличност је по димензијама, правоугаоној основи и кружном кубету⁹⁷).

Од босанских манастира има сродности са Ловницом у основи главног дела храма и ступцима источног травеја⁹⁸).

По спољашности, нарочито по основи и проширеном постољу кубета, Гомионица је налик на Рмањ. Можда је и Рмањ⁹⁹) као ближи утицао на грађење Гомионице, али, на жалост, немамо готово никаквих података о њему, порушен је, а остао је непроучен.

*
* *
*

Накнадно дозидани спољни нартекс из XIX века, сасвим је просто и грубо грађен те нема никаквог значаја за науку. Исте је ширине и висине као храм. Зидови су му видљиво прилепљени на периметралне зидове старе грађевине. Унутрашња му је дужина 4, а ширина 6,50 м. Пресведен је на целој дужини slabим сводом од чатме, који је разапет на обимним зидовима. При западном зиду саграђене су дрвене степенице и балкон целом ширином који иде на звоник. На западу је

⁹⁴) Види Б. Бошковић, Архитектонски споменици на Тари и под Осоговом, Гласник скопског научног друштва, 1933, г., 147—149.

⁹⁵) Вл. Скарин, Поријекло правосл. народа, ГЗМ XXX, 1918, 219—265.

⁹⁶) В. Боровић, Манастир Добриловина, Чупићева годишњица, 1934. г., 166.

⁹⁷) Б. Бошковић, Гласник скоп. науч. др., 1933. г., 150—151.

⁹⁸) Др Миленко Филиповић и Бобо Мазалић, Црква Ломница у Босни, Споменик САН, СГ, Одељ. друштв. наука, књ. 3. — Београд, 1951. г. 140.

⁹⁹) По фотографији Милана Карановића уз чланак: Манастир Хрмањ, Политика од 21. XII 1930.

улаз на лук са храстовим вратима једноставне израде, на багламама, која се затварају и утврђују изнутра преворницом.

Припрата је дограђена бајаги 1828., како вели Герман¹⁰⁰), ако то није штампарска грешка у тексту. Сумњам у ту годину, с разлогом, јер фра Јукић наводи 1843. да је црква „помалена али тврдо грађена“. Сем тога у то је доба манастир био запустео. Сигурно тада није било спољне припрате, разуме се, ни садањег звоника, па је храм изгледао мали, као што је, уствари, и био краћи. Биће тачно да је припрата дозидана тек 1868.

Пре садањег звоника био је дрвени на истом месту или још подале, који је подигао или обновио игуман Партеније Давидовић, сигурно приликом оправке манастира 1868. Садањи звоник грађен је плански и солидно. Подигнут је на четири профилирана ступца — пилона, који су међусобно повезани са три стране полукружним луковима, а изнад њих је профилирани венац уоколо који обележава почетак спрата. Својим источним зидом и ступцима торањ залази у западни забат спољњег нартекса. У висину се наставља звоник на изглед квадратног пресека и завршава се профилираним кровним венцем, над ким је дрвеном конструкцијом изведена сужена неправилна купа, покривена бакром. На све четири стране, у висини звона, има четири велика прозора за распростирање звука. На извесном растојању испод њих, на првом спрату торања су три кружна прозора. Други спрат има под од дрвених греда и на њему су инсталације за звона. По непоузданом причању мештана, звоник је подигнут 1900 или око те године. Но забуну уноси Ј. Новаковић, кад вели да је „звоник са црквом свезан“ и да је „црква сазидана од тврдог камена, а тако и патосата каменом“¹⁰¹). Да ли ту мисли само на храм без звоника или је реч и о њему, није ми јасно. По мерама изгледа да је у питању овај садањи звоник, који је отприлике Новаковић рачунао на 20—22 аршина висине. То би приближно било садањој висини до крста, која износи 16,50 м. По Новаковићевом би износило 13,20 — 14,52 м. Но то је мера по прилици, као што му је изгледа и мера старога дела цркве с олтаром — 21 аршин — 13,86 м. Међутим, тај је део дуг 16,50, а са апсидом 18 м. Види се да су мере апроксимативне¹⁰²). Међутим, код Германа су метарске мере готово потпуно тачне¹⁰³), само што звоник не помиње. Према свему изгледа да је звоник подигнут још око деведесетих година прошлога столећа.

Око цркве је порта неправилног правоугаоног простора, релативно пространо манастирско двориште, опкољено зидом различите висине према терену, од 2,50 до 3 метра, просечне дебљине 70 см. Зидови су од ломљеног камена и речних облутака, везани малтером и покривени сигом. Северни зид са манастирском зградом дуг је 38, западни 35, јужна страна 44, а источни, који се на једном месту прелама, 41,50 м. Двориште има већи улаз са западне стране, мањи у северном зиду и јужни закован, којим се данас не служи. Остали се улази затварају јаким дрвеним вратима. Приповеда се да је некада манастир имао са-

¹⁰⁰) Дабробосански источник, 1891. г., 253.

¹⁰¹) Исто, 1889. г., 19.

¹⁰²) Исто.

¹⁰³) Исто, 1891. г., 254.

мо један мали улаз као што је онај на северној страни цркве, да обесни и нежељени гости не би могли коњима улазити у црквену порту.

У северозападном делу дворишта подигнута је једносратна манастирска зграда, конаци, основе издуженог правоугаоника чије су дуже стране 19,70, а краће око 9 м. Део старије зграде био је мањи за трећину од садање и без спрата. По наводима из читуља дугогодишњег игумана Партенија Давидовића, за садање конаке вели: „Куће у којима су калуђери становали спалили су Турци 1867. г. но покојник их је послје обновио и на горњи спрат издигао; другу једну нову кућу саградио је за школу . . .“¹⁰⁴). Манастирска зграда је прилично оштећена од бомбардовања 1941, нарочито спрат. Године 1953. конаци су обновљени од стране Завода за заштиту споменика културе Б и Х и среских власти. Доњи део грађен је од ломљеног камена и речних облутака са малтером, а горњи од ћерпича везиван блатом. Кров је на две воде и закошен на челу слемена с обе стране, како је то у Босни обичај. Покривен је равним црепом у новије време. Раније је сигурно био под клисом. Зграда има простран подрум. У старом делу приземља су повећи ходник и три калуђерске ћелије. У североисточном углу старог дела конака налази се једна мала ћелија, где је данас смештена манастирска канцеларија са књигама и остацима архиве. У источном зиду те ћелије начињена је дубља равна ниша на лук и на полукружној равnoj површини удубљења насликана је Богородица на престолу са Христом на крилу и са два серафима са стране.

Дозидани део и горњи спрат конака издељен је такође у мања одељења и сваку собу правило је по једно село из манастирске парохије, да би имало своју просторију приликом посете манастиру. Стари део зграде раније се звао међупница, као што се и данас у Македонији називају манастирске кујне и трпезарије. Народ приповеда, и биће да је тачно, да је некада стара међупница била са источне стране изван садањег североисточног зида дворишта, на земљишту њиве, зване Запатак.

Школа је у Гомионици подигнута 1882. припремама игумана Партенија и трудом Исаје Костића—Праштала¹⁰⁵). Била је саграђена на средини јужне стране дворишта и лицем је била окренута путу који води поред потока Матаваза. Сазидана је на спрат, правоугаоне основе. Приземље је било од камена, а горњи вероватно од ћерпича. У приземље се улазило једним вратима на лук и ту су биле магаче и оставе (дућан), а горњи је био одређен за школу. Школа је прорадила тек 1891, и први је учитељ био Петар Иванчевић. Но овде је реч о подизању школске зграде. Иначе је школа и раније постојала у манастиру по узору и начину слично свим већим и значајнијим манастирима у старије доба. Такву је школу почео учити и Петар Кочић у Гомионици 1887. Поучавао га је вероватно неко од калуђера, а можда и сам отац, уколико је умео и доспевао. Бесумње је ту било још манастирских ћака, но да ли је настава обављана баш у овој згради, нисам могао докучити. Да је тада било макакве редовне наставе у Гомионици,

¹⁰⁴) Исто, 1889. г., 144.

¹⁰⁵) Т. Крушевац, Петар Кочић, 26.

не би Петар прешао 1889. у Бањалуку да доврши своје основно школовање¹⁰⁶).

Једва сам дошао до једне слабе фотографије школске зграде, која је постојала све до 1946. За време бомбардовања 1941. зграда је била испуцала и оштећена. После рата, неразумни старешина манастира, Севастијан Дусић, алкохоличар и неуравнотежен човек, срушио је стару школу и грађу продао сељацима. Трагови грађевине данас се познају по темељима и дозиданом делу манастирске оgrade с остацима улаза.

У југозападном углу порте постоји данас још једна ладара. Ладаре су мање, отворене дрвене грађевине на дрвеним стубовима, покривене даскама. Служе за склањање народа од јаког сунца или невремена приликом годишњих зборова код манастира. Таквих ладара је раније било више и подизале су их поједине имућне задруге или села.

На простору између цркве и манастирске зграде према западу, има чесма, озидана од сиге, са једном лулом, кроз коју тече осредњи млаз хладне и пријатне воде за пиће. Кад је направљена не зна се. Свакако је из новијег доба, из 1868. Воду данас добија кроз гвоздену цев из резервоара на брду Страна.

Гомионичко сликарство

Гомионица је доста сиромашна у погледу сликарских творевина. Из старијег доба, из времена постанка манастира није се очувало ништа, мада то не значи да га није било. Врло мало је остало и из познијег времена, из XVIII века, свега неколико икона и поменутог зидна слика у конаку. По народном причању „сва је црква била моловата иконама светитеља те су калуђери од турског зулума морали сву цркву окречити кречом, само је остало средње велико кубе са истим светитељима што је у старо вријеме моловата“. Касније су ондашњи калуђери сву стару цркву моловали „иконама светитеља“¹⁰⁷). По историјским подацима живопис је могао пропасти у неком пустошењу или оштећењу цркве, каквих је у прошлости било више, као отприлике између 1737. и 1739, око 1769, између 1804. и 1810. и 1867, колико нам је познато. У сваком случају требало би извршити истраживања испод садашњег кречног слоја и малтера, па и испод најновијег живописа, да ли се очувало што од старог и у коликој мери.

Садањи је живопис из друге половине XIX века. Олтар и средњи део храма, сводови, ступци и зидови до једног метра изнад пода исликани су живописом, по цртежу и боји прстачки и неукусно, са здепастим фигурама буљавих очију и гротескним лицима, која делују комично. Опоре боје, особито плава и црна, дају овоме шаренилу туробан утисак, али то донекле ублажују светитељска лица, којима је случајно дат неки ведар и весео израз. Нешто су бољи ликови светаца, анђела и Христа Пантократора само у куполи. Фигуре су издуженије,

¹⁰⁶) Исто, 26—29.

¹⁰⁷) Шематизам дабробосански, 1884—1886. г., 14.

природније, драперије лепше цртане, али у бојењу јако преовлађује цигластоцрвени тон. Куполу је живописао свакако главни мајстор, знатно бољи од својих помоћника или ученика. Не изгледа ми да је то остатак ранијих зидних слика.

У другим деловима храма, у нартексу је насликан у главном своду Христос, а Богородица изнад улазних врата у спољњем нартексу, такође без вредности. Остали су зидови сви кречени, у разна доба разноврсним бојама, што се види под испуцаним или опалим кречним наслагама. Сада је прекречена белим.

Овај ружни живопис радили су прости и неуки мајстори шездесетих година прошлога века, између 1868. и 1870, по поправци манастира. Сличан живопис може се видети у Чајничу, по неким млађим црквама Босанске крајине и по неким у Македонији (село Слечке код Битоља). По именима мајстора, који су изводили зидарске радове у Гомионици 1865. и 1868, рекао бих да су одоздо са Југа и то из југозападне Македоније, из Галичника или битољске околине. Зна се да је једна или више група ових мајстора радила по Босни између 1850. и 1870. год. и то: Нову мостарску и сарајевску цркву¹⁰³), изгледа и чајничку, затим спољни нартекс и манастирске конаке у Гомионици. Могуће да су овој групи припадали и „зуграфи“ који су живописали чајничку цркву и Гомионицу.

Иконостас

На простору између два зида источног травеја, у ширини 3,47 метара постављен је иконостас, који својим крстом допире до темена олтарског лука, дакле, нешто преко 5 м. О њему се не би имало богзна шта рећи да није неколико старих икона. Грађен је у новије доба, око 1870, сасвим просте и једноставне израде, од меког чамовог дрвета. Крст на врху иконостаса, икона Богородице и св. Јована Богослова, сунце и месец са стране, улепшани су заобљеним ивицама или лепезастим зрацима. Јужних двери нема, а за северна врата служи пробијени отвор на лук у североисточном попречном зиду до иконостаса. Престоне иконе су на великим таблама, сликане у академско-барокном маниру занатских радионица XIX века, без много укуса и нарочите вредности. Према записаној години на Спаситељевој икони, рађене су 1870. Код Богородичине иконе, до пре рата, била је на једној дугој плочи стара икона св. Саве и Јована Претече, а до Христове Сабор арханђела са Христовим керамионом. Изнад царских двери „Оплакивање“ — такође стари рад. Повише њих су иконе апостола и пророка, новијег доба, без икаквог сликарског значаја. Пажњу заслужују само побројане старе иконе као ликовне вредности и остаци старијег иконостаса.

¹⁰³) Др Владимир Ђоровић, Мостар и његова српска православна општина, Београд, 1933. г., 70;

Из мемоара Максе Деспића. — Политика, Божићни број за 1934.

Др Миленко Фиљповић, Споменица православног храма Св. Богородице у Скопљу, Скопље, 1935, 299—314;

Андрија Дамјановић из Велеса, зограф и неимар, Музеји 2, Београд, 1949, 34—40.

Од највеће историско-уметничке вредности је табла са ликом св. Саве* и Јована Претече. Величина табле је 130×50 см, дебљине 2,75 см. Од чвршћег је дрвета и превучена је гипсаним темељем. Оба лика су обрађена као засебне иконе, уоквирене тракама зелене боје. Икона св. Саве велика је 64×50 см. Позадина је златна. Фигура је стављена као у какав простор, што је постигнуто насликаним подом шаховских поља црне и окер боје са имитацијом инкрустираних шара. Дубина није тако изразита јер више делује плошно но просторно. Илузију простора појачава моделовање фигура, а нарочито руку у потребним скраћенима. Готово на средини табле насликана је цела фигура светитеља у архијерејском одјејанију: са сакосом, великиом омофором и набедреником. Испод сакоса провирује црвени владичански стихар са златном бордуром и стопале у црној обући. Материја одела је тешки бели брокат проткан црвено-златним крстовима и крупним црвеним грананама. Широки црвени рубови одежде извезени су златом. На омофору су три црвена крста оивичени бисером. С десне стране носи набедреник са три крупне, ресасте и црвене кићанке. На прима о врату виси му велики златни крст на црној врпци. Рукe су раширене, десном благосиља а у левој држи на ружичастој драперији затворено тешко јеванђеље у црним корицама и црвеним ивицама листова. Лице је ружичасте боје, зарасло у дугу седу браду с опуштеним брковима. Црте су правилне, смеће очи веома крупне, умно чело високо, а коса густа, седа и расута по плећима. Чеоне боре и зарези између очију дају му строг израз. Добро извучене линије одела дају извесну тврдоћу драперији и крутост фигури. Откривени делови тела обликовани су пластично, пуни природне убедљивости, а лице, изгледа ми, с одређеним и траженим изразом. Фигура је снажна и импресивна, али по старим узорима свечана и мирна. Сигнатура је с обе стране главе: $\text{G} \sim \text{H}$

Глава — српски.

Икона је била оштећена: с десне стране основа, а с леве крај одеће и стопала.

На горњој половини табле насликан је крилати св. Јован Крститељ, дат с уобичајеним ликом и фигуром старих добрих мајстора, али с нечим новим у третману, под утицајем барока пречанске, ако би се могло рећи, славонске школе, онако како се сликало у XVIII веку у Пакри и Ораховици. Величина иконе је 66×50 см. Св Јован је аскетског, испијеног снажног лица, замршене кестењасте косе, која пада по раменима у бичевима и са брадом у повесима. Мрко лице има правилне црте по традиционалним прописима. Око главе је правилан позаћен нимб. Одевен је у тамнозелену хаљину од камиље растресене беле длаке са црним сенкама златно шрафирана и мрки огртач, који се свија око њега у многобројним лепим наборима. Голе ноге издужених стопала обувене су у сандале. Крила су пуна, јака и пластична. Рубови су обојени црвено, а унутрашњи делови тамнозелено са црним сенкама. Пластичност крила постигнута је танким златним шрафама, на традиционалан начин, како се радило у другој половини XVII и у

*) По једном новијем истраживању несигурно је констатован остатак старије сигнатуре NI, па се претпоставља да би представљени лик могао бити Јоаникије I српски патријарх (1346—1354). Б. Мазалић, Сликарска умјетност у Босни и Херцеговини у турско доба, Сарајево 1965, 132, сл. 65.

XVIII веку. Обнаженом сувом десницом благосиља, а у левој руци чврсто држи развијени свитак с уобичајеним речима на српскословенском језику: *Поканте се приближи во се црство небесное*. Позадина је златна. У подножју је насликан Јордан плавичастозелене боје и мрки, горовити, купаст и шиљаст пустињски пејсаж. На обали реке је нека проређена вегетација и уобичајено суво дрво, само без секире. Предео је у невештој перспективи. Сигнатура: \geq *iw-an'a kрстител*. последња реч у лигатури.

Св. Јован је најлепше дело овога мајстора и једна од ређих слика ове врсте. Дobar цртеж такмичи се са пластичношћу, а неуобичајеним колоритом, нарочито бојом крила, зеленом и кармином, делује готово импресионистички. Глава је пуна унутрашње снаге и цела фигура одише снажним сликарским изразом.

Пошто је икона била оштећена, подвргнута је конзервацији у радионици Народног музеја у Београду, настојањем Завода за заштиту споменика културе Б и Х. Сада се чува у Бањалучкој митрополији.

С десне стране иконе Христове налази се иста плоча као и она са св. Савом и Јованом Крститељем. На горњој половини је насликан Сабор св. арханђела који држе керамион Христов. Арханђели су у тамнозеленим стихарима и ценобер и љубичастим плаштovima шрафирани златно, са богатим и лепим златним бордурама и добро моделованим крилима. На ногама имају црвену обућу. Цртеж је веома добар. Издужена линија даје фигурама извесну грацију. Лица су у светлом океру, чиста, правилних црта, а очи крупне и тамне. Коса им је повезана црвеним пантљикама. Икона је висока 62, а широка 40 см, и средином на целој дужини оштећена је до голе даске те је Христов медаљон пропао. Сликарски и по техничкој изради слабијег је квалитета, рађена површније но остале, с мање пажње и савесности но претходне, са видним руским утицајем.

Икона је на доњем делу табле потпуно уништена и замењена веома простим и грубим радом.

Повише лука царских двери налази се поменута икона „Оплакивање“. Основа јој била златна. На одру лежи наги Христос склопљених очију. Удови су му несразмерни и анатомски неправилни. Инкарнат је мркосиве боје, а дуга коса и кратка брада кестењасте. Златно шрафирани цинобер перизон обавија се око бедара. Чело главе стоји Никодим. Лице му је насликано топлим окером, дуга брада кестењаста и коса проседа. Оденут је у плави хитон и љубичасти химатион. Код ногу је Јосиф из Ариматеје у цинобер хаљини и некој чудној сивој и краткој одећи, ако то није доцније досликано. Одећа светитеља су шрафирана златно. Св. Богородица је врло лепо насликана у браон доњој хаљини, тамнозеленом мафорију и грчкој цинобер капи. Мафориј је шрафиран ретким белим или златним шрафама. Богородица стоји окренута раширених руку према Христу. Са стране су два анђела у лету. Штета што је слика обнављана и освежавана па су многи делови упропашћени, иначе је била доброг квалитета и од ваљаног сликара, који превазилази просечност.

За преостале иконе старијег иконостаса може се повезати и зидна слика у ћелији или капели конака, садања манастирска канцеларија. У источном зиду ћелије ниша је са полукружним луком, а равна

површина слике има облик лунете која је у основи 1,50, а уздужна осовина 0,97 м. На слици је представљена Богородица у широком престолу, украшеном филаретицама и бисерима, са полукружним наслоном и два стубића на крајевима. Доле је дуго и широко седиште и на њему јастук. Богородица седи обучена у кармин мафорију и у зеленој доњој хаљини са Христом на крилима. Христос је у одећи, сада неразговетне боје, изгледа да је хитон био окер или тамнозелене боје, а хитион кармин. Богородица десном руком придржава дете, а леву је ослонила о јастук на седишту. Са стране св. Богородице је по један серафим. Позадина је сада тамна. Лица су мркоцрвенкасте боје. Слика је доста искварена, изгребана и истрвена. На њој преовлађују мрке боје и тамноцрвени тонови. Богородичино лице је сасвим истрвено и избодено, Христово се доста назире, док су анђелски ликови прилично добро очувани те се по њима може закључити о квалитету ликова слике. Лица серафима су доста пуна и обла, светлијег окера, са пуним уснама, прилично меснатог носа и крупних смеђих очију. Сенке су смеђе. По очима и боји, нарочито по цртежу лица слика је јако слична описаним иконама на иконостасу, те их је по свој прилици радио исти сликар. По њој би се могао наслутити изглед и квалитет старијег зидног живописа, који су, по предању, морали калуђери прекречити на захтев Турака.

У свима описаним сликама мешају се елементи традиционалног српско-византијског сликарства по старим приручницима и нови барокни облици и особине: декоративност, обрада и боје уз уношење перспективе и волумена у извесној мери. Чини ми се да нигде није тако до изражаја дошла прелазна нит између нашег старог сликарства и барокног утицаја, као у овом случају. Поред осталих добрих вредности ових слика, од изузетне важности је и овај елемент за нашу историју уметности.

Слике немају ничега стереотипног, сем тематике. Оне нису ни рописко копирање нових узора. Одају у великој мери једну снажну и самосталну сликарску индивидуалност.

Ко је сликар старијег гомионичког иконостаса и зидне слике, од кога су нам преостали ови ваљани сведоци?

Има извесних података по којима би се могли извести доста сигурни или бар врло вероватни закључци. Ранији описивач Гомионице, Герман, ухватио се за неке записе тобож милешевских калуђера, којима је наивно и некритички приписао подизање и живописање овога манастира крајем XVI века. Наиме, он наводи запис из рукописног јеванђеља у Гомионици: *Од Милешеве Гори оукраш еромонахъ Константантинъ црков хоудожествомъ св(а)тимъ при реце М(а)т(а)в(а)зе—: Ѡ Ѣ.*¹⁰⁹

Тај запис и још нека имена калуђера „от Милешева“ нисам нашао у тој ни у другим књигама. Наведени запис о Константину несумњиво се односи на Гомионицу по речима „при реце Матавазе“. По правопису, језику и садржини пак много је млађи. Употребљава много тврдо јер где би по старом српском правопису долазило само меко, предлог од је млађи облик, „црков художеством“ такође новије употребе. У погледу хронологије записа, сумњам да је уопште добро чи-

¹⁰⁹) Дабробосански источник, 1891. г., 254.

тано и преписано. У нашим старим записима XVI и XVII века писале су се године од стварања света, врло ретко од Христа, поготово Милешевци, и никад се нису стављале овако скраћене, рецимо само стотина и десетица, као што се наводи у овом запису — ФЧ —. Ако је преписивач иоле читао годину, биће пре да је то било ЧЧ — 790, тј 1790. год. По свему реченом о иконама и зидној слици одговарало би потпуно том времену.

Што се тиче сликара, јеромонаха Константина, „од Милешеве Гори“, по сликарским особинама и стилу стоји под утицајем пречанског барока и то славонске школе и правца Јована Четиревића—Грабована, који је радио добрим делом у Пакрацу и Ораховици¹¹⁰). Наивни описивачи Гомионице сматрали су да је Константин од манастира Милешева и да је милешевски калуђер из XVI века. Али под тим именом Милешева се никако не спомиње, нити у њеној близини има какво брдо, планина или гора са таквим називом. Ту је у питању сасвим друго место. Код Босанске Градишке, у парохији Подграцима налази се село Милошево Брдо. У старијим поменима до пре 40—50 година место је носило име Милешево Брдо¹¹¹), па је тек у новије доба путем администрације добило измену у Милошево Брдо, као општини, познатији и лакши облик. Како у црквенословенском језику нема речи брдо, него тај појам замењује назив — гора, то је и Константин у запису тако рећи превео и употребио за други део имена свога места — гора — Милешева Гора. Место је старије насеље при подножју Козаре. Село је имало стару дрвену цркву, која је за време другог светског рата уништена. Није искључено да је можда у њој било Константинових радова. Дакле, Константин је родом из овога места, близу ондашње аустријско-турске границе. Лако је могао прећи „преко“, у суседну Славонију и тамо изучити сликарство, можда и код самог Грабована. Претпостављам да је већ тада био монах или манастирски ђак, и то вероватно у оближњој Моштаници код Босанске Дубице. За време аустријско-турских ратова 1788—1791. и тзв. „Дубичког рата“ до 1795, Константин се свакако склонио из ратног подручја у Гомионицу и тамо из захвалности или по нарудбини живописао цркву, односно иконостас, око 1790. Ако су преостале гомионичке иконе и зидна слика његови радови, онда имамо посла са једним значајнијим живописцем, чије сам добре квалитете већ истакао. У том случају, свако трагање за овим Константином било би благодарно.

У овај одељак спадале би још три иконе различитог порекла, времена, стила и вредности.

Италијанска икона Богородице. Темпера на дасци величине 44,5 × 60 см. кушаци су испали и икона се испупчено извитоперила. Полећина је обојена мрком бојом. Основа иконе је златна. Злато је излепљено на болимент-грунту — црвеном болусу. Богородица је допјасна фигура у љубичастој одећи и зеленом мафорију са златним срцастим десенима и куфским писмом по бордурама одеће и мафорија. Испод мафорија види се танани беличасти вео. Богородичина глава окренута је улево, лице је са мрким сенкама и ружичастим осветљењима, неодређеног погледа и са благим занесеним осмехом на смиреном лицу. Малог Христа у зеленом десенираном хитону и љубичастом химатиону држи на десној руци и придржава левом шаком финих из-

дужених и лакних прстију. Христова округла бучмаста главица је сва мрка са мало ружичастих осветљења повише и испод деснога ока. Смеђа коса је са беличастим таласићима. Главица је љупко озбиљна. Десном руком благосиља, а у левој држи јабуку — Земљу са златним крстићем. Инкарнат целе слике је јако мрк са нијансирањем. Златни нимбови око глава украшени су тачкастим линијама и тананим биљним стилизованим орнаментима.

Икона је вероватно из XVI или почетка XVII века. Не зна се откуда је доспела у манастир.

Икона св. Николе, на дасци четинара вел. 26 × 42 см, темпера на мркој основи, технички доста сува и посна. Допојасна фигура оденута је у мркоцрвени полиставрион без крстова, и велики омофор сивоголубије боје са крупним крстовима и беличастим шарамима. Мрко лице крупних очију зарасло је у дугу седу браду и бркове, а коса се просула по раменима. На глави има митру и уоколо нимб. Лепо исликаном руком благосиља, а у левој држи затворено оковано јеванђеље.

Свакако је из почетка XIX века, по угледу на барокне иконе.

Вредна је спомена и *икона Срба светитеља*, не толико као сликарски рад, колико је значајна за историју и развој култа домаћих светитеља. Заметнуо сам прибелешке о њој, па ћу је описати по сећању, без тачних и подробних података. Насликана је на дрвеној табли, величине, отприлике 80 × 50 см. Кредна подлога је врло слаба, круни се и лако распада па је већим делом, скоро две трећине уништена. У средишњем делу иконе насликани су св. Симеун Немања и св. Сава, који држе цркву међу собом у висини главе, као ктитори или пак символочно као оснивачи и утемељивачи српске црквене самосталности. Немања је у уобичајеној монашкој одећи великосхимника, а Сава у епископском орнату барокног типа, са сакосом. Колико се сећам, боје су јако црвене, ружичасте, беле и плаве. Светитељи су представљени у допојасним фигурама или нешто испод колена. Уоколо су у правоугаоним минијатурама остали Срби светитељи Немањићи, Бранковићи и св. Стеван Штиљановић. Сигнатуре су рускословенске, новијег доба. Герман наводи да је на икони био запис ктитора или сликара са датумом па је година пропала кад га је несрећник!, водом испирао да би га прочитао¹¹²⁾.

Рад је по свим стилским знацима из друге половине XVIII или почетка XIX века, технички и сликарски слабијег мајстора, по свој прилици некога од костажничких иконописаца.

Остале старине манастира Гомионице

Мало је очувано старих предмета из прошлости у овом манастиру. Као и у свим древним обитељима мање или више, у давнини је било разних црквених сасуда и богослужбених предмета: књига, икона, одежди и других свештених утвари и домаћег прибора. По из-

¹¹⁰⁾ Александра Лазаревић, Јован Четиревић — Грабован, сликар — иконограф у 18. вијеку. Календар Просвјета, 1950. г., 301.

¹¹¹⁾ I Шематизам Бањалучко-бихаћке епархије, 1901. г., 123; већ у II Шематизму Бањалучко-бихаћ. епарх. за 1911. г., наводи се као Милошево Брдо, 67.

¹¹²⁾ Босанско-херцеговачки источник, св. VI и VII, за 1891. г., 255.

весним подацима, у раније доба било их је више у Гомионици, али су временом разнесене или упропашћене. Данас је тај број скроман: један дрвени крст, два филигранска позлаћена крста, сребрна звезда, два стара свећњака, певнички сто, неколико рукописних књига и штампаних србуља, старији печат манастира Гомионице, мали приватни печат и млаба два звона.

Дрвени крст долази у занатске радове ове врсте али се по величини, материјалу и начину израде разликује од уобичајених крсрезовних радова у XVIII и XIX веку. Чини ми се да би могао бити од кипариса, кедра или каквог другог екзотичног дрвета. Уздужни крак дуг је 20, широк 4, дебљине 3 см, а попречни: дугачак 14, широк 4,5, а дебљина му је 3 см. С лица и наличја резбарски су израђене минијатурне дуборезне композиције Господњих и Богородичиних празника. С предње стране на уздужном краку, одозго надоле су: Лазарево васкрсење, на пресеку крста Христово распеће, испод њега Вознесење и доле Успеније Богородице. На попречном краку: Распеће Христово, на левој и Силазак св. Духа, на десној страни. Занимљиво је да је Силазак св. Духа са десет апостола и Богородицом. Сигурно резбару није пошло за руком да изради 12 апостола, односно 11, јер није имао довољно простора.

С наличја на уздужном краку су композиције: Благовести, на пресеку Рођење Христово, испод њега Преображење, и доле Цвети, а на попречном делу, лево: Крштење Христово, десно Сретење. Код Преображења је занимљиво положај тројице апостола: Петра, Јакова и Јована у подножју Тавора. Један апостол је у седећем или чучећем ставу, другоме се само глава види, а трећи је у чудесном положају, као да се пресамићен стрмоглавио. Дакле, тачно како прописује стара иконографија — Ерминија — а такво решење је погодно и због простора. Минијатурне композиције су по старим иконографским темама. Уоквирене су тордираним стубићима под развученим исламским луковима (килбоген): Васкрсење, Распеће, Духови, Успеније, Благовести, Крштење, Рождество и Сретење, остали су у обичном правоугаоном оквиру. Изнад сваке композиције урезан је грчки назив празника, али су нечитки. С напором сам прочитао: *И Βαπτισις ΤΧV*: и *γεντο ΧV*. Грчки су написани, нема сумње, и означавају празнике. Са стране, у празним оквирима су појединачна слова и мислим да су то уобичајена крсна слова: *Й, П, М, Ζ, Т, Π, Γ* која имају одређено значење. Фигуре су лепо и пластично изведене у облицима дубљег рељефа, са занимљивим карактеристичним појединостима.

Предање вели да је овај крст из Свете земље, што је вероватно. Нема ни помена о неком X или XI веку, као ни о јеврејским и латинским словима, како су раније описивачи нагаћали не разумевајући знаке¹¹³). Мислим да је крст из XVII или XVIII века.

О филигранским крстовима не би имало много да се каже, јер су то добри, лепо, али обичнији занатски радови из краја XVIII или почетка XIX века, у чипкастом везу сребрне жице, украшени разнобојним лажним драгим камењем, са филигранским јабучицама на стубићу и кружном металном стопом. Оба су позлаћена те народу изгледају

¹¹³) Дабробосански источник, 1889, г., 41—42, за 1891. г., 373/4.

раскошни и богати. Већи крст приложио је поменути синџел Силвестар Вукосиљевић из Слатине код Бањалуке 1836. Поменуо сам читаву причу о овом крсту како је био заложен и понова враћен манастиру¹¹⁴).

Сребрна звездица састоји се од две танке и уске, сребрне укрштене дугице, са записом приложника на унутрашњој страни као дар манастиру од сарајевског кујунџије Симе Мијатовића—Фочића, 1774.

Два стара свећњака, масивно изливени од месинга, високи су 1,25 м, на украшеним треножним стопама, са три мала штита на средини сваке стране постоља. Из постоља извијају се танки и ваљкасти стубићи са јабучицама, да се заврше пуним плочастим тасовима сразмерне величине и шиљастим врхом за набој свече. На штитовима постоља искуцани су записи да су прављени у Венецији 1775. трудом гомионичког јеромонаха Стефана Бановића. Запис је објављен¹¹⁵), али није у свему тачан, те га поново исписујем:

Сви сватникз манастира Гомионици висть правлен у Венецији
года 1775 потруж(деніемз) г(осподи)на іер(омонаха) Стеф(ана) Банов(ича).

На другом свећњаку изостављено је само: ГИЯ — господина

Свећњаци служе испред олтара, пред престоним иконама Спаситеља и Богородице.

Певнички сто — аналогнј-начињен од бољег дрвета. Има облик зарубљене осмоугаоне призме. Висок је 1,10 м, а ширина сваке стране осмоугаоника је 19,5 см. Горњи краћи део предвојен је једним подом за оставу књига, са отвором на лук од 18 × 15 см. Свака даска при дну је обрађена у исламском профилираном луку као „ноге“ стола. Спољне стране превучене су танким слојем креде и украшене једним венцем крупних кринова, а остала површина везана са цвећем, лишћем и ружицама. Боја лишћа је сада зељаста, цветови су сивкастомрки, док је основа прљавобела. На врху стола је двострани пулт, који се окреће око једног стожера, али није првобитан. У доњим деловима даске су натруле и оштећене, а предња, где су вратанца, нема доњу половину. Изнад лучног прореза отвора изведен је запис на сивом правоугаоном пољу у оквиру троструких црних црта. При врху на средини исцртан је малтешки крст, нешто неправилан. Запис је изведен такође црном бојом. Досада је био незапажен. Наведен је у историјском делу овога рада. Тамо је расправљано и о његовом ктитору Гаврилу Давидовићу, егзарху дабробосанског митрополита. Аналогнон је значајан као очувани примерак ове врсте с обликом и украсима из прве половине XVIII века.

Гомионица има релативно приличан број сачуваних рукописа и старих штампаних књига. У прошлости било их је више. Описивачи наводе неке којих данас нема. После другог светског рата, многе по-

¹¹⁴) Исто, 1889. г., бр. 2, 20—21. и бр. 3, 41.

¹¹⁵) Исто, 1889. г., 323. и за 1891. г., 373. Записи и натписи, бр. 3440.

цепане и раскупсане примерке и поваћене листове бацио је и закопао јеромонах Дусић, те је неурачунљиво нанео велику штету заједници и науци.

Према белешкама у самим књигама, већину су пренели избегли монаси и дошљаци из разних крајева или су поклоњене од дародаваца. Пада у очи да су рукописи из области старе Рашке — долине Лима и Старога влаха.

Овде их само поименце наводим, а опширан документован опис биће објављен, чим се укаже прилика.

Рукописи:

- 1) Четворојеванђеље, српска рецензија, XVI в.;
- 2) Зборник беседа св. отаца, српска рецензија, крај XIV или почетак XV в.
- 3) Триод Лазаревац—пентикостар, српска рецензија из прве половине XV в.;
- 4) Минеј за децембар, српска рецензија, 1598. г.;
- 5) Други триод лазаревац, српска рецензија, XVI в.;
- 6) Минеј за децембар, српска редакција, XVI, делимично XVIII в.;
- 7) Молебник Богородице — Богородичник, српске редакције, XVI в.;
- 8) Зборник, српска рецензија, XVI в.;
- 9) Мали зборник, српске редакције, XVI в.;

Старе штампане књиге:

- 1) Два октоиха Б. Вуковића петогласника — Млеци, 1537. г.;
- 2) Пентикостар Стефана од Скадра, 1563;
- 3) Јеванђеље Ђакона Коресија, Алба Јулија, 1579. г.;
- 4) Следовни псалтир Бинамијевог издања из 1638. год.;
- 5) Толковно јеванђеље, московско издање из половине XVII в.

Поред ових књига има читавих комплекта богослужбених књига разних руских издања из XVIII и XIX века, као и примерака млађе — бечке, будимске, београдске и сарајевске штампе, са бројним значајнијим записима за историју манастира и околине.

Старији печат манастира Гомионице. — Кружног је облика, пречника 5 см. Горњи део и драж су од гвожђа, а сами печатни део од месинга са негативом претставе Ваведења. Првосвештеник Захарија је са ромбичастом капом, испред њега је мала Богородица, горе Христос и арханђел Гаврило у лету са крином у руци, доле су Јоаким, Ана и читава поворка. Уокло је урезано: + Сѣи печатъ мѣстѣа гомѣиѣнѣиѣ гора. вѣвѣденіе прѣсѣвиѣ. Богородици 1741. Година је сумњива, а можда уопште и није година.

Печат је имао неко од учитеља па га је последњих година предао манастиру.

Мали приватни печат за печатење писама. Не зна му се порекло. Има врло леп шљивасти облик са красним дршком. Величина печатног дела је 8 × 15 мм. Лепо урезани натпис полубрзописом XVIII века, гласи: Смедени равъ ѿжи Езкъ Рачковнѣ ѿ.

У звонику су два звона неједнаке величине. Пошто је мало преостало звона из XIX века услед одузимања у ратне сврхе за време првог светског рата, потребно је поклонити пажње оваквим објектима, поготово кад су с натписима. На већем има овална плочица с натписом: IGN. et Petrus Hilzer c. rg. Aul. comp. constructores V Neostadii 1878.

На мањем и млађем звону изливен је овај натпис: Звоно св. ваведенског манастира. Гомионице, придари весела србадија парохије манастирске за вриеме настојатеља Гаврила Стојнића и сабраће Герасима Кочића, Петра С. Иванчевића 1894.

ZUSAMMENFASSUNG

Petar MOMIROVIĆ

DAS KLOSTER GOMIONIZA

In diesem Aufsatz wird das Kloster vom geschichtlichen und architektonischen Aspekt berücksichtigt und dargestellt, indem viele Einzelheiten beschrieben sind. So wird gesagt, dass nach der Tradition dieses Klosters am Ende des XVI Jahrhunderts aufgebaut ist, während des Krieges (1737—1739) zwischen den Türken und Österreichern schwer beschädigt und demoliert und im Jahre 1741 wieder besiedelt und im Jahre 1747/8 restauriert wurde. Die Kirche ist im serbo-byzantinischen Stil aufgebaut.

РЕЗЮМЕ

Петар МОМИРОВИЧ

МОНАСТЫРЬ ГОМИОНИЦА

История

Этот сербский православный монастырь находится в Социалистической Республике Боснии и Герцеговине, в Югославии, среди горных пределов северо-западной Боснии, на расстоянии 42-х километров западно от города Банялука.

По преданию он основан в конце XVI века. Первое, дошедшее до нас, историческое упоминание о нём относится к 1648/49 годам и находится в послесловии одной печатной книги, отредактированной неким монахом этого монастыря. Дальнейшие данные из XVII века весьма скудны. В XVIII и в XIX столетии имеется приличное количество источников для его истории. Много раз он пострадал от Турок, державших добрую часть югославских областей под своей властью от половины XV^{го}, вплоть до XIX^{го} и даже до XX^{го} века. Монастырь очень

сильно пострадал в течение 1737—1739 годов, во время турецко-австрийских войн. Он был разграблен и оставлен, а его монахи бежали в соседнюю область, Славонию, находящуюся под австрийской властью, и поселились там в одном из опустелых монастырей.

Около 1741 года жизнь в монастыре Гомионица возобновляется, благодаря новой братии, а в 1747 году был поправлен Храм и снабжен различной новой утварью и всем необходимым для богослужения и жизни.

В 1769/70 года монастырь, по неизвестным причинам снова обновлён и отремонтирован. — Но, по прошествии этих лет, всё ещё часты пожертвования на монастырь в виде книг, утвари и разных других даров. Очевидно монастырь пострадал от насилия, пожара или от какой нибудь другой стихии.

В первые десятилетия XIX^{го} века на монастырь Гомионицу трижды обрушивались большие бедствия. Во время народного восстания в Сербии, около 1809 года он кажется сгорел, но был обновлен в 1811—1813 году. В течение 1814—1818. годов в огромных областях турецкого царства свирепствовала страшная болезнь — чума, не пощадившая ни этих областей, ни монастырскую братию так, что вскоре, около 1817 года, из-за каких-то насилий, пустеет и сам монастырь. В тридцатых годах XIX века он снова оправляется и его вновь обновляют, но в весьма тяжелых обстоятельства, возникших вследствие самовластия и разубданности крупнейших турецких помещиков. Еще дважды был он повреждён, разграблен и сожжён, приблизительно около 1857/8 и 1867 годов, но оба раза заново отстраивался. После австрийской оккупации 1870 года положение сделалось немного лучше, но всё еще монастырь и народ были отягощены податями мусульманским помещикам (спахиям). Только после освобождения и уединения Югославии обстоятельства изменились к лучшему, но во время второй мировой войны, в связи с народным восстанием в этих областях, монастырь был бомбардирован немцами. Благодаря счастливой случайности церковь осталась нетронутой, однако „конаки“ были повреждены, игумен уведён и затем даже убит. После освобождения 1945 года, монашеская жизнь возобновляется. Вскоре затем монастырь переименован в женский, и теперь там живут монахини.

С 1953 года он находится под опекой государства, как историческо-художественный объект, а „конаки“ его отстроены на общественные средства.

Архитектура

Храм монастыря Гомионица воздвигнут в конце XVI^{го} века или в начале XVII века, в духе средневековых сербско-византийских строительных традиций. Димензии и формы его скромны. Выстроен он из ломкого, тёсанного камня, а своды из тёсанного сталактита, связанные штукатуркой и отштукатуренные и снаружи и изнутри. Длина его 18, ширина 8,30, высота свода 8, а купола 12 метров. Его основание представляет собой удлинённый прямоугольник с вписанным коротким

крестом и полукруглой алтарной апсидой. Крестообразная форма выражена и в крыше храма при помощи поперечных удлиненных подставок (псевдотрансета) на пересечении которых покоится круговой купол. Главная, восточная часть постройки имеет ступеньчатую форму, и ритм разнообразных форм и очертаний крыши с листовой медной настилкой, передают ей известную живость и красочность.

Внутренняя часть с полукруглой алтарной апсидой, со сводчатым полукалотом. В средней части храма — четыре низких, тяжелых приземистых столба с квадратным разрезом, т.е. одна стена поддерживает две поперечных полукруглых арки, в то время как трансверсальный свод их не имеет. На пересечении продольного и поперечного, полуоформленного свода псевдотрансепта конструирован купол на широких архивольтях и пенактифимах, с неправильными сферическими поверхностями. Тамбур имеет правильную округленность и причудливо удлинен.

Нартекс от наоса отделен поперечной стеной с четырьмя сводчатыми отверстиями для коммунцирования. Полуоформленные своды наоса и нартекса поддерживаются с боков двойной парой, стоящих друг против друга, глубоких аркад.

На западной стороне находится прямоугольный вход в нартекс. Из всех оконных отверстий первобытные сохранились лишь на куполе, на алтарной апсиде и на диакониконе. — Остальные все расширены уже в новейшее время. Пол в церкви вымощен неправильными плитами.

Позднее, во второй половине XIX века, были пристроены и внешний нартекс и высокая колокольня, но без стильного и органического единства со старой частью здания.

Приземная часть „конака“ более старая, она из XVIII века, а этаж надстроен лишь в XIX^{ом} столетии.

Внутренние стальные поверхности храма были последовательно трижды расписаны. Ранние фрески уничтожены пожарами и повреждениями церкви. Вторая живопись, по повелению Турок, была замазана известью, а последняя, теперешняя, как работа неграмотных и неискusstных сельских зографов из Македонии, не имеет ни какой ценности.

Из художественных памятников и древностей в монастыре есть несколько икон: Богородица итало-критская из XVI или из XVII века и остатки более старого иконостаса из 1790 г., икона Святого Саввы сербского и Иоанна Предтечи, Плакание и Собор Св. Архангела — принадлежащие переходному стилю, т.е. переходу от сербско-византийской традиции к барокко, приписываемому художнику исключительных способностей „Константину“ из „Миешевой Горы“. Стенное изображение Богородицы в монастырском „конаке“, вероятно тоже принадлежит ему.

В монастыре сохранились и некоторые предметы ручной художественной работы из XVIII и XIX века, как, например, резной дубовый крест, несколько филигранных крестов, кадила, различная утварь работы местных, золотых дел мастеров, два медных подсвечника из Венеции, кафедра для хора, старинные печати, много старых,

разукрашенных сербских рукописей из времен от XV до XVII века, старые сербские и русские печатные книги из XVI до XIX века, с большим количеством записей из прошлого монастыря или соседних областей.

Этот монастырь, несмотря на всю скромность своего происхождения, архитектуры и художественного богатства, сыграл крупную историческую роль в жизни народа, а его культурная и просветительная деятельность принесла огромную пользу своему времени.